RADIOSTATIONEN GRIMETON

”Man föddes i stort sett

te å vara på radiostation”

En etnologisk studie över verksamhet och vardag

Britta Nyström

LÄNSSTYRELSEN HALLAND

RADIOSTATIONEN GRIMETON

En etnologisk studie över verksamhet och vardag

Britta Nyström

LÄNSSTYRELSEN HALLAND

Länsstyrelsen Halland
KULTURMILJÖENHETEN

Meddelande 2005:10
ISSN 1101 – 1084
ISRN LSTY–N–M-01/20.SE
Redigering/layout: Hans Helander, Halmstad
Tryck: Åkessons tryckeri AB, Emmaboda 2005
Andra tryckningen, mars 2005

Förord

Radiostationen i Grimeton med de sex bevarade antennmasterna – ”Hallandspojkarna” – är sedan tillkomsten på 1920-talet ett känt landmärke för hallänningar och alla som passerar länet med bil eller tåg. Stationen inklusive de 127 meter höga masterna förklarades som byggnadsminne enligt kulturmiljölagen av Länsstyrelsen Halland 1996. Därefter har ett omfattande arbete kring dokumentation, vård och kunskapsförmedling pågått i samarbete mellan fastighetsägaren Telia Mobile, länsstyrelsen, Varbergs kommun med flera. Sedan en tid pågår arbetet med att nominera Grimetons radiostation till UNESCO:s Världsarvslista. Parallellt projekteras ett radioteknikcentrum – ITERNIA – i anslutning till radiostationen.

Dokumentationen av denna världsunika radiostation handlar dels om den fysiska miljön, dvs. byggnader, utrustning, maskiner etc och hur dessa sköts, dels om verksamheten, dvs. radiostationen som arbetsplats och dess betydelse för bygden. Denna rapport beskriver det senare och baserar sig på intervjuer av ett trettiotal anställda och f.d. anställda och deras hustrur. Rapporten bygger på deras berättelser och redovisar mina slutsatser.

Jag vill rikta ett stort tack till alla dem som delat med sig av minnen och erfarenheter från denna – i sitt slag enastående – arbetsplats. Ett speciellt tack till Bo Johansson, ordförande i vänföreningen Alexander, som ”krattat i manegen” åt mig genom att kontakta och förbereda varje informant inför intervjuerna.
Under tiden mellan rapportens färdigställande och dess publicering i tryckt form har fyra informanter avlidit; de har för alltid en plats i radiostationens spännande historia, som de i dubbel mening varit med om att skriva.

Jag vill också tacka Ann-Sofie Eriksson, Länsmuseet Varberg, som tålmodigt skrivit ut alla intervjuer trots stundtals dålig kvalitet på ljudupptagningen och många dialektala ord. Rapporten är gjord på uppdrag av länsantikvarien och arbetet utfördes under vår och höst 2000.

Kungsbacka i april 2001

Britta Nyström

Innehåll

Syfte, sid 6

Metod och material 6

Källkritik 7

Inledning 8

1 **Historik** 11

1.1 Tiden före byggstarten 1922

1.2 Ett landskap i förändring

1.3 Arbetskraft från bygden samt inlånad

1.4 Alexandersonsändaren – stationens stolthet

1.5 Mottagarstation i Kungsbacka

1.6 Invigningen 1925

2 **Radiostationen Grimeton** 17

2.1 Hans Palmqvist, bra arbetsledare/beryktad chef?

2.2 Vilka var de anställda?

2.3.1 Vad hände på kontoret? Vad gjorde ingenjörerna?

2.3.2 Vad gjorde övrig kontorspersonal?

2.4 Vad skedde i sändarsalen?

2.5 Vad gjorde de övriga radioarbetarna?

2.6 Lärlingsarbeten

2.7 Fiskebåtsservice

2.8 Arbetsklädsel

3 **Mastarbete** 29

Historik och utveckling

4 **Andra världskriget** 35

”SAQ gick dygnet runt”

5 **Stationsutveckling** 38

5.1 Den korta vågens tid

5.2 Rundradio kommer till Grimeton

6 **TV – ett nytt medium!** 39

6.1 Sändning från sjätte mast!

6.2 Länkarbete

6.3 Länkstationer

6.4 OB-stationer

6.5 Kanalfördubbling

7 **Nya stationen** 45
7.1 Telegramtrafiken upphör
7.2 Flygfyrar

8 **Mobil som kommit för att stanna** 46
8.1 Historik och utveckling
8.2 Mobilstationer

9 **Omorganisationer** 48

10 **Föreningsliv** 49
10.1 Pistolskytte
10.2 Driftsvärnet
10.3 Fotbollsförening

11 **Livet i stationsbyn** 50
11.1 Ett brukssamhälle
11.2 Trädgårdar
11.3. Familjeliv
11.3.1 Kvinnorna i byn
11.3.2 Barndomstid
11.4 Gemensamhet/Högtider

12 **Dagsläget på stationen** 54

13 **Föreningen Alexander** 54

14 **Pensionärsliv** 55

15 **Iternia; Science Center** 55

Slutord 56

Källhänvisningar 58

Bilagor
I Informantlista
II Karta över Grimeton-trakten
III Frågelista för intervjuer
IV Kostnadsberäkning av byggnationen, utdrag ur journal
V Recept på brottkopplingsfett
VI Maskinjournal

Syfte

Syftet med rapporten har varit att få verksamheten på radiostationen Grimeton dokumenterad för framtiden. När stationen år 1996 blev byggnadsminnesförklarad och därmed ”räddad” för framtiden inleddes ett stort arbete med att strukturera ett tillvägagångssätt för bevarandet och hur det skulle dokumenteras.

Min insats bestod i att dokumentera den humanistiska delen av stationen utifrån de intervjuades upplevelser och minnen. Vad har skett här, hur såg vardagen ut och hur utvecklades verksamheten är frågor som blivit besvarade.

I fokus står människan bakom tekniken.

Metod och material

Intervjumaterialet består av 32 intervjuer, (28 enskilda och fyra gruppintervjuer) Sju intervjuer är gjorda av följande personer: Åsa Axberg, Länsmuseet Varberg; Britta Isaksson, Telemuseum; Bo Johansson, Föreningen Alexander och Lennart Widlund, fd PR-man på televerket. Övriga är gjorda av mig, Britta Nyström, på uppdrag av Länsstyrelsen Halland.

De första intervjuerna gjordes i okt-nov 1999 och den sista drygt ett år senare. Av 31 personer är 26 män (varav en har blivit intervjuad två ggr). De fem kvinnor som intervjuats är/har varit gifta med män som arbetat på stationen eller är dotter till någon av dem. En kvinna har också varit anställd några år på stationen.

Informanterna är födda från 1905 till 1947 och sexton är släkt med varandra såsom far, son, broder, farbror, hustru eller dotter. Samtliga intervjuade kallas i rapporten för informanter (se bil I).

Bland de intervjuade 26 männen är den kortaste anställningen en sommarsäsong och den längsta 49 år. Nio informanter arbetar fortfarande och når snart 40-åriga anställningstider. Den sist anställde på stationen bland informanterna började 1964. Två av informanterna är ingenjörsutbildade, de övriga tjänstemän vilket innefattar trädgårdsarbetare, maskinvakter, linjemästare, ritare, kontorspersonal, till stations- resp. gruppchef.

Tidsperioden går från år 1922 till år 2000 med blick in i framtiden. Fokus är dock på den tid då Hans Palmqvist var chef för stationen, 1929-1969.

Vid intervjuerna har bandspelare använts och en lista på ett 50-tal frågor (se bil II). Alla frågor har inte alltid blivit ställda eller hunnits med vilket beror på att informanterna ibland fått berätta fritt ur hjärtat och nya frågor har blivit följdfrågor till hans/hennes berättelser. Innehållet i intervjumaterialet varierar beroende på hur mycket man minns eller tycker är väsentligt att berätta.

De citat som finns i texten är tagna direkt från bandutskrifterna för att förstärka eller personifiera den sammanställda texten, men också för att göra

berättelsen levande. Citaten har jag valt att få förbli anonyma.

Jag har också använt mig av arkivmaterial från stationen samt klipp ur hallandstidningar från 1940-talet.

Källkritik

När jag tittat i personaljournalen kan jag se från starten 1924 att de anställda i princip är av två slag: säsongsarbetare och ”livstidsanställda”. Dessutom finns några få personer med anställningar som varat från fem till sju år. Av de 26 intervjuade männen har 23 varit ”långtidsarbetare” med upp till 40 anställningsår; de övriga tre hör till gruppen säsongsarbetare (dock med helt skilda arbetsuppgifter). En kvinnlig informant var anställd under fem år och fick sluta p.g.a. omorganisation.

Av detta kan man förstås utläsa att de anställda har trivts på sin arbetsplats och därför stannat kvar på stationen. Av intervjuerna att döma har man också uttalat detta och att sammanhållningen med arbetskamraterna samt varierade arbetsuppgifter gjort att man trivts så bra. Det faktum att arbetsplatsen ligger i hembygden på cykelavstånd har också varit en fördel.

Rapporten blir möjligen inte helt rättvisande, eftersom jag inte intervjuat så många med kortare anställningstid, personer som kanske slutat av missnöje med olösta konflikter. Å andra sidan speglar rapporten uppfattningen hos de personer som varit här hela sitt yrkesverksamma liv. Ur deras synvinkel blir rapporten rättvisande.

Tyngden ligger på de anställdas situation och vardag och inte på arbetsledningens. Detta beror på att det bara funnits en chef att intervjua och andrahandsuppgifter från en tidigara chef. Resultatet blir att visioner, utvecklingsideer och våndor mer eller mindre saknas i rapporten.

Allt som sagts har förstås inte kommit med. Jag har måst göra ett urval, på grund av tidsutrymmet vilket begränsar rapporten. Mycket mer finns säkert kvar att berätta om, och nya minnen kan dyka upp efterhand. Kanske kan denna rapport stimulera till fler fördjupningar?

Jag vill också tala om att jag inte besitter några tekniska kunskaper och reserverar mig för ev. ”luddiga” tekniksammanfattningar i texten.

Inledning

Det är tidig fredagsmorgon i stationsbyn en sensommardag i slutet av 40-talet. Klockan är halv fem och det är dags att göra sig i ordning för att ta sig till stationen. Fyrans mast ska skrapas och målas och man startar redan kl. fem. Arbetet i masten har legat nere ett par dagar då det varit ihållande regn, men idag ser det ut att bli mastväder och inga moln syns på himlen. Strax före kl. fem cyklar en av radioarbetarna iväg genom stationsbyn som ligger inne på stationsområdet. Det är alldeles tyst ute, bara knastret mot grusvägen hörs. Vid stationen samlas de som ska utföra dagens mastarbete. Alla har cyklat hit och efter diverse muntra tillrop till varandra går man in på stationen och hämtar de verktyg som behövs. Väl ute vid masten är det dags att samla ihop sig för dagens arbete i höjden. Hisskötaren kör upp mastkorgen ”Storan”, och dagen kan börja.

Klockan har nu blivit sju och de radioarbetare som inte mastmålar samlas inne på verkstadsgolvet. De möter sändar- och maskinvakt som just gått av nattskiftet och är på väg hem. Dagskiftets maskin- och sändarvakt går till sändarsalen. De vet redan sina arbetsuppgifter som är rutingöra om allt går som det ska. Ingenjörerna går upp på kontoret och läser igenom nattskiftets maskinjournal samt pratar med linjemästaren.

De övriga ställer upp sig på led utmed den långa arbetsbänken i verkstaden för att invänta linjemästaren som delar ut dagens arbetsuppgifter. Eftersom det är fint väder passar man på att göra mycket utomhusarbete. Det ska grävas för en ny kabel, förrådet ska målas om och alla gräsmattor borta i stationsbyn behöver klippas. Efter några dagars regn har de vuxit snabbt. Man hämtar de verktyg som behövs och går iväg till sina arbetsuppgifter.

När klockan blivit åtta har också chefen anlänt och ingenjörerna samlas kring ett par problem. En av kortvågssändarna har krånglat under natten samt ett missljud från Alexanderson-sändaren har anmälts. Kan man lösa detta under dagen eller är det mer komplicerat? Ingen av sändarna får stå för länge för trafiken bör flyta hela tiden. Man ger sig ner i sändarsalen för att kontrollera mätvärden och funderar på hur man ska lösa problemen.

Nu har klockan slagit nio och det är dags för en frukostrast för mastarbetarna. Ett par barn kommer inspringande på området med matlådor till sina fäder. Frukosten äts vid mastbenen i ett litet skjul som också är flyttbart. Om barnen har tur får de kanske sig en liten åktur upp i masten med sin pappa.

Borta i stationsbyn hörs ljudet av en gräsklippare. Idag har trädgårdsarbetaren fått extra hjälp av en sommararbetare som kan avlösa honom då även häckarna ska hinnas klippas. Det verkar bli en het dag och solen gassar på de stora gräsytorna i chefens trädgård. Kanske bör gräsklipparen smörjas något så att den går lite lättare?

Inne i sändarsalen är man oroad. Är det samma relä som är trasigt igen? Kan man hitta någon annan lösning så att det håller bättre i fortsättningen? En av ingenjörerna tar sig an uppgiften och får sedan hjälp av ritare att finjustera

skissen på den förändring han tänkt sig. Kan förste reparatören vara till hjälp? Efter diverse ritarbeten och överläggande kallas så förste reparatören in på kontoret för sin nya uppgift. Han är skicklig på att snabbt lösa praktiska problem och tillverka reservdelar, smedjan används flitigt.

Måleriarbetet på förrådet är nästan avklarat och de medhavda smörgåsarna och mjölkflaskan plockas upp ur matboxen. Det är dags för lunch som smakar bra i solskenet. I stationsbyn samlas fruarna i en av trädgårdarna för ett symöte. De är engagerade i Röda korset och man har lovat göra klart vissa arbeten till en höstbasar. Efter några koppar kaffe är det dags att gå hem för att se till att middagen står på bordet då männen snart är på hemgång.

Klockan närmar sig 14 och dagens mastarbete ska avslutas. Långvågssändaren kan åter tas i bruk och sänder ut sina tecken i etern. Skrapor och järn som blivit väl använda lämnas in till verkstaden för omslipning till nästa dags mastarbete. Därefter går turen till tvättrummet för att ta bort blymönjefärgen på händerna, innan man går in på kontoret för att avhämta sin lön. Varannan fredag är avlöningsdag. Alla står på led i korridoren med mössan i hand för att få sin lilla papperspåse med diverse sedlar, kronor och ören i. På kontoret arbetar den enda kvinnan på hela stationen. Man räknar noggrant igenom så att summan stämmer. Nu är arbetsdagen slut för mastarbetarna som tar sina cyklar och beger sig hemåt.

Den mobila byschan var i bruk länge, här på frukostrasten vid 6:e mast 1952. Från vänster: Rickard Andersson, Ingvar Andersson, Allan Bertilsson, Albert Olsson (delvis skymd), Alvar Johansson (skymd). Foto. Bo Johansson.

Varje fredag e.m. tas brandbilen ut för sin sedvanliga provtur. Ett par män åker ner till dammen och testar brandsprutan. Allt fungerar som det ska och bilen kan köras in i garaget igen.

Maskin- och sändarvakt avslutar sitt dagpass kl. 15 och möter sina avlösare. Eftersom felet inte är löst än på en av sändarna kan man kanske vänta problem under eftermiddagen med sändningen. En av ingenjörerna får räkna med övertidsarbete igen.

Vakten på eftermiddagspasset måste alltid efter kl. 17 utföra en kontrollrunda runt området för att se att det är låst och att ingen eld finns efter dagens arbete. På fem olika platser ska han med en nyckel stansa ett hål i en pappskiva som finns inne i kontrolluret. Nu närmar sig arbetsdagen sitt slut för de flesta, klockan närmar sig 17 och man samlas inne i tvättrummet och samtalar om dagens händelser. Förrådet har blivit färdigmålat men grävjobbet visade sig ta längre tid än man trodde. Man hoppas ändå bli klar i nästa vecka.

Några av de anställdas barn har tagit sig in på området och leker nu borta i parken. Det är en spännande lekplats som också har en damm som man kan fiska i. Ifrån masterna hörs ett svagt sjungande ljud av sommarvindens spel på antennen. Leken fortsätter fram till solens nedgång.

Kvällen närmar sig sitt slut och klockan har hunnit bli 23 vilket innebär ett nytt sändar- och maskinvaktsbyte. Kvällspasset går hem för några timmars nattsömn och nattskiftet går på. De nya vakterna går på och sätter sig in nattens ev. problem. Under skiftet ska man dessutom föra journal varje timme på sändarna samt utföra städjobb i sändarsal och toaletter. Man slipar också verktygen för nästa dags mastarbete samt polerar mässingsarmaturen på SAQ.

Så rullar arbetet på och solen stiger på himlen…

Men hur var det att arbeta på Grimetons radiostation? Om det får vi veta mer på följande sidor.

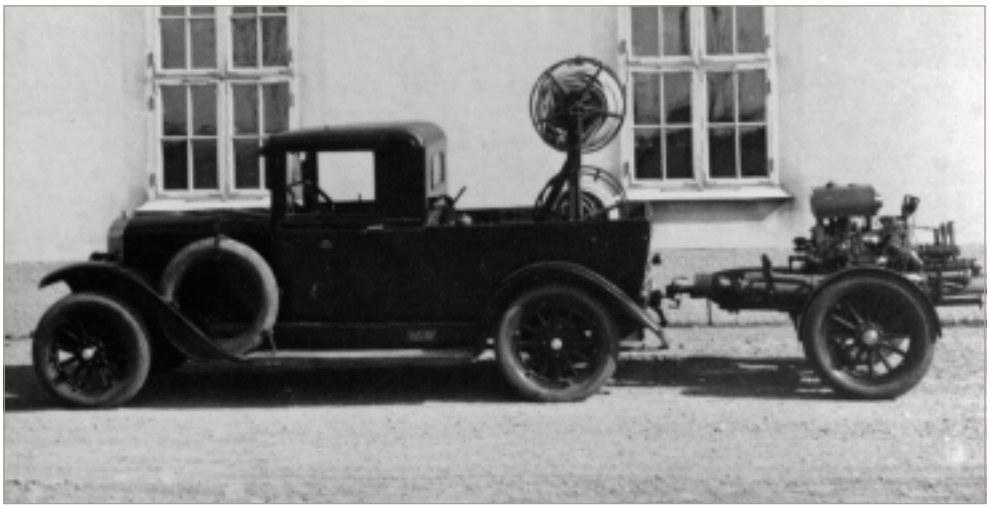

Brandbilen med motorspruta på släp är en ömt vårdad klenod från radiostationens första decennier, här på ett samtida foto. Fotograf okänd.

1 Historik

1.1 Tiden före byggstarten 1922

Genom ett beslut i riksdagen år 1920 bestämdes att en långvågssändarstation för trådlös telegramtrafik till Amerika skulle byggas i vårt land. För att få bäst sändning över Atlanten skulle den placeras någonstans på Västkusten mellan Göteborg och Halmstad. Några olika platser däremellan besöktes och värderades eftersom det var mycket som skulle stämma. Marken måste ha vissa förutsättningar bl.a. för jordnätet, området skulle vara plant och ge plats för den 2 km långa antennen, det skulle ligga lämpligt i militärt hänseende, alltså inte för nära havet. För transporternas skull var det viktigt att en järnvägsstation låg i anslutning. Sist men inte minst skulle förstås rätt pris betalas. Staten, dvs. Telegrafverket, ville inte arrendera marken utan äga den.

Efter diverse mätningar och förhandlingar blev så småningom Grimeton utvald som plats och året var 1922. Namnet var dessutom lätt att uttala på engelska (1). Grimeton blev den första sändarstationen som på ett säkert sätt kunde sända trådlöst över Atlanten.

1.2 Ett landskap i förändring

Grimeton socken var en landskapsidyll. Här fanns ett 20-tal bondgårdar med åkrar, ängar och utmarker med betande kor. Däremellan ringlade grusvägar, kantade av stengärdesgårdar, till kyrkan och ner till stationen. Ätranbanan hade invigts där nio år tidigare. Vid stationen fanns också handlare och ett mejeri. Socknen räknades som stor och gränsade till Rolfstorp, Hunnestad och Spannarp. (bil III).

Tiderna hade börjat förändras och det var inte längre självklart att bondsönerna skulle gå i sina fäders spår. Varberg som närmaste stad kunde nu erbjuda arbete inom charkuteri, snickeri eller någon småindustri, t.ex. Monark.

När platsen för radiostationen väl var vald uppstod blandade känslor hos bönderna. Många gladde sig åt nya arbetstillfällen i socknen medan en del var lite oroliga för strålningen. Enligt en sägen i trakten fasade man för att korna skulle mjölka sämre och att svansarna skulle resa sig upp mot himlen med gnistor sprutande ikring... En annan sägen berättar om hur det gick till när marken skulle köpas upp av bönderna i bygden. Han som förestod och planerade stationsbygget var en stor och kraftig karl och det lär ha varit långa förhandlingar om markpriset. Ute i stugorna bjöds det på brännvin när det drog ut på tiden.

> *”...när han gjorde upp med en bonde, det tog en sån himla tid. Där stod dom å stampa. Så att det stampa ihop marken, sa dom. Så när bonden sen skulle plöja så va där för hårt så plogen flög upp.”*

Två av informanterna var med under byggnationen och några har haft fäder som hjälpt till säsongvis, en del blev kvar för gott och fortsatte på stationen fram till pensioneringen. En av informanternas far var med och körde material med häst och vagn från järnvägsstationen till byggarbetsplatsen. Något år tidigare hade han på samma plats varit med och plockat potatis.

Mycket material anlände på järnväg, trådknippen och 10 meter långa järnbalkar. Trots häst- och vagntransporter behövdes också bandvagnar för det tyngre materialet. Vid spåret hade man byggt en ansenlig, tung järnkran för att kunna lyfta över järnbalkarna till lastvagnarna. En särskild landsväg byggdes också för transporternas skull (2). Hästar drog också de många vagnarna fyllda med grus på rälsen.

1.3 Arbetskraft från bygden samt inlånad

Hösten 1922 togs första spadtaget och den 1 december 1924 skedde den första sändningen. Över 300 personer var med under byggnadstiden. De flesta arbetade i några månader och slutade på egen begäran eller p.g.a. arbetsbrist. Följande exempel är tagna ur personaljournalen:

Den 2 januari 1923 anställs 22 personer. Redan den 15 april har över hälften slutat. Och från april till maj månads utgång har 94 män anställts, men den 1 juli är endast tre av dem kvar. En av anledningarna till att det såg ut så, var att när ett visst arbete på stationen var slutfört så fick man helt enkelt sluta. Och nya arbetsuppgifter krävde ny personal. En annan anledning var att de flesta var lantbrukarsöner eller drängar och behövdes på gårdarna under vårbruket och vid slåtter och skörd. Men om man inte skötte sig fick man helt enkelt sluta, enligt en av informanterna. Han berättar att arbetsklimatet var hårt med ständigt påpassande arbetsledare.

> *”Så folk stod å arbeta jämt. Dom fick inte räta på ryggen... Dom körde dom som kreatur. En gör inte så illa vid kreatur som dom gjorde... Var det inte så det passa så... nu blir du hemma i morrn.”*

Många sökte sig ändå till stationen. eftersom det var ont om arbete på landsbygden, berättar informanten. Män kom cyklande dit med sina unikaboxar fyllda med smörgåsar och bad att få tala med arbetsbasen. Så fick man jobb direkt.

> *”När en föll så va det tio händer framme å skulle ha den spaden. Så ont om arbete va här.”*

Arbetarna kom främst från socknarna runt Grimeton och Varberg men också från Morup. Det var inte bara bondsöner eller drängar utan också arbetslösa stenhuggare och fiskare från Träslöv. Timlönen var 80 öre vilket då ansågs rätt bra betalt.

De arbeten som utfördes var stensprängning, grävning, betonggjutning,

dikning, stolpresning, väggbeklädnad av stationshus, plantering av träd m.m. En informant var med och hjälpte formsättaren för mastfundamenten. När han fick lediga stunder över fick han hyvla till fem flaggstänger som skulle pryda området. Från en anteckningsbok ur stationens arkiv kan man exakt läsa vad som gjordes, hur lång tid det tog samt vad det kostade. T.ex. kostade det 62 kr och 65 öre att få 895 meter grävda för jordnät, vilket tog 65 timmar i anspråk! I dagens penningvärde ca 1395 kr enligt uppgift från riksbanken. (Se bil. IV.) Totalt grävdes 20 mil koppartråd ner, allt för att få lägre jordmotstånd. Allt gjordes för hand och den enda maskin som fanns var en cementblandare som liknade en stor otymplig tombola, berättar informanten.

Men det mest synliga arbetet var de sex höga masterna som restes utefter en två kilometer lång bana. Varje mast var 127 meter hög och på toppen fanns en tvärbrygga som var 46 meter bred. Tillsammans utgjorde de den stora antennen till SAQ-sändaren. Masterna kom i delar och var tillverkade på Motala-Lindholmenverken (LIMO) och restes på plats. Man skruvade ihop masterna en i taget och Motala-montörerna var mycket skickliga. De balanserade uppe på balkarna och rörde sig snabbt och lätt. *”Ja de var som katter”,* tillägger informanten.

Det vita stationshuset i nyklassisk stil ritades av arkitekt Carl Åkerblad. Foto: Arne Persson, Museet i Varberg.

Montörerna från Motala blev mycket väl sedda i Grimeton. De bodde hos lokalbefolkningen och ansågs väldigt trevliga. De hade med sig traditioner som att skåda brud och sjunga för ägg under maj månad.

Det kom också ingenjörer och teknologer från både Stockholm och Amerika. En annan informant var tolkhjälp till en av de amerikanska ingenjörerna som var med under byggnationen. Informanten berättar att man var väldigt imponerad av amerikanarnas kunskaper. Och ingenjören, som han tolkade åt, var specialist på att fininställa generatorer vilket var hans uppgift här.

Det vita stationshuset i nyklassisk stil var ritat av arkitekt Carl Åkerblad. Där skulle beredas plats åt sändarsal, kontor, verkstad och personalutrymmen. På området byggdes också en kylvattendamm, ett transformatorhus, förråd och garage för stationens bilar.

I nära anslutning till radiostationen byggdes personalbostäder till sju familjer: en chefsbostad, två ingenjörsbostäder, två parhus samt en tvättstuga. Husen fick namnet radiobyn och ingav känslan av en liten bruksmiljö.

Hela området bestod av ca 200 tunnland jord varav 130 tunnland utarrenderades till bönder i närheten.

Totala kostnader för anläggningen hamnade under 5 miljoner kronor. (3)

1.4 Alexandersonsändaren – stationens stolthet

Inne i stationshuset installerade man två stora långvågssändare. Stationssignalen var SAQ. De skruvades ihop på plats med hjälp av amerikanarna. Den ena finns kvar än idag. De var konstruerade av svenskfödde elektroingenjören Ernst F. W Alexanderson (1878-1975). Han var en stor uppfinnare inom elektrotekniken, med över 300 patent bakom sig. Han var då anställd på General Electric i Amerika. När SAQ var på plats och man fininställt generatorerna skulle provsändning ske. En av informanterna hade turen att få vara med och berättar:

> *”Å jag glömmer ju aldrig scenen. Jag stod ju bredvid ingenjör Graff, när han slog ner SAQ (med telegrafnycklar) på bryggan. Och Kungsbacka var ju på... lyssnarspets precis.*
> *…jag minns inte hur många minuter det va efteråt, så ringde telefonen i Kungsbacka. Jaha jag har hört ifrån Amerika. Dom har sagt att det gick bra. Dom hörde Grimeton väl. Å då gick gubbarna i taket. Alla va glada. Alla va belåtna. Då hade allting lyckats. Så det va ju ett högtidligt ögonblick.”*

Alexandersonsändarna i Grimeton var de sista i världen av sitt slag som installerades. Man hade två aggregat för att köra växelbruk, men under 60-talet skrotades det ena aggregatet. Enligt en informant var SAQ egentligen på väg att bli omodern då den införskaffades. Redan under 40-talet togs sändartypen ur bruk i USA. Det fanns planer på att använda båda aggregaten samtidigt vilket hade krävt ytterligare sex master. Man hade option på mark för ännu en antennbana men det var ont om tid och planerna för extra master skrinlades.

1.5 Mottagarstation i Kungsbacka

Parallellt med sändarstationen i Grimeton uppfördes en mottagarstation i Kungsbacka med två långvågsmottagare som tog emot radiosignalerna från Amerika. Där anställdes en ingenjör och två radiotelegrafister. Huset var ritat av Carl Åkerblad. Att platsen blev Kungsbacka berodde på att det var ett lagom avstånd ifrån sändarstationen i Grimeton. Man undvek störningar och det var ett lämpligt avstånd till radiocentralen i Göteborg. Fortfarande dock på rätt avstånd för förbindelse med New York. 1938 upphörde stationen i Kungsbacka och verksamheten överfördes till en nybyggd mottagarstation i Enköping.

1.6 Invigningen

Den 2 juli 1925 invigdes Grimetons radiostation under pompa och ståt med många prominenta gäster. Förutom Kung Gustav V var förstås Ernst S Alexanderson inbjuden liksom RCA:s verkställande direktör David Sarnoff. I tidningen Norra Halland stod följande den 3 juli 1925:

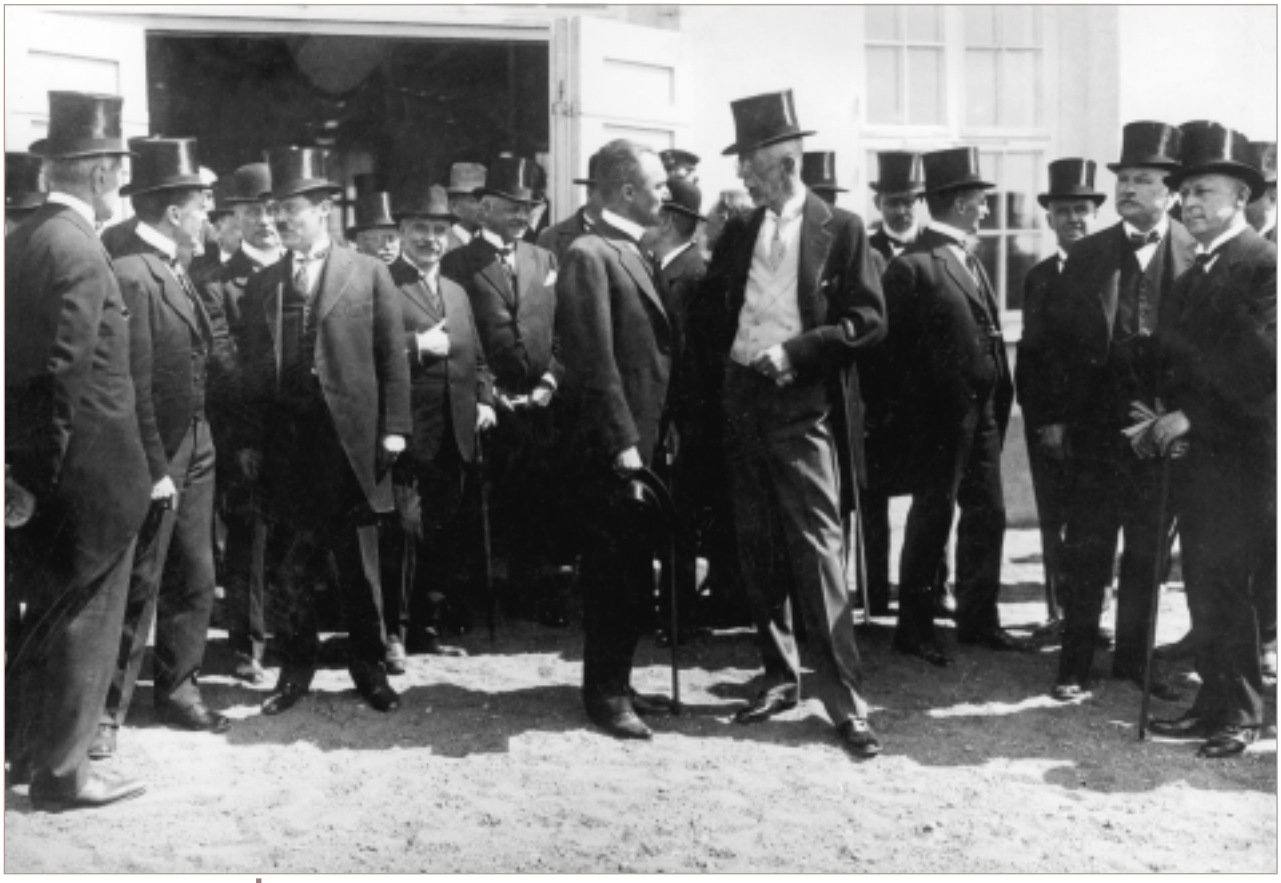

Invigningen av Grimetonanläggningen 2 juli 1925 blev en solig och festlig tilldragelse med kunglig glans och många höga hattar. Bilden tillhör Telemuseum, Stockholm.

”Överallt hade man rustat sig för att bereda hans majestät ett fästligt mottagande. Vid Grimeton hade en ståtlig äreport rests, och konungen mottogs med sång utav skolbarnen. Sedan de inbjudna besett stationsanläggningen höll generaldirektör Rydin ett tal till konungen och gästerna, varefter konungen höll invigningstalet och förklarade stationen invigd för sitt ändamål. Vid 12-tiden anträddes återfärden till Varberg, där lunch intogs å Varbergs havsbads societetsrestaurant, varpå färddeltagarna med extratåg avreste till Kungsbacka.”

I invigningstalet uttryckte kungen sina förhoppningar om att bättre kommunikationer skulle stärka relationerna mellan folk och länder. Man gladdes också över att alla svenskamerikaner nu kunde få snabbare kontakt med sina släktingar i Sverige.

Och skolbarnen runt om i trakten stod där med flaggor i hand och kantade vägen till stationen. Många av informanterna fick då sin första kontakt med det som kom att bli deras arbetsplats i många år.

En av informanterna berättar om sin far som fick äran att göra en liten uppvisning för de besökande. Han skulle klättra upp i en av de 127 meter höga masterna. Väl däruppe tände han en cigarett och vinkade glatt till publiken. Gustav V lär ha blivit mycket imponerad. En annan informant fick p.g.a. faderns höga position i kommunen ta Kungen i hand och buga så fint han kunde.

Efter den kungliga invigningen och all uppmärksamhet blev det så småningom vardag och man återgick till sina arbetsuppgifter under ledning av stationschefen, civilingenjör R. L. af Jochnick.

2 Radiostationen Grimeton

2.1 Hans Palmqvist, god ledare eller beryktad chef?

År 1929 bytte stationen chef. af Jochnick som var med från Grimetons start hade slutat och från Karlsborgs station, sedermera dotterstation till Grimeton, kom civilingenjör Hans Palmqvist. Där hade han varit chef under några år. Efter att ha tillträtt tjänsten styrde han radiostationen med fast hand fram till sin något försenade pensionering 1969. Då hade han hunnit bli 70 år!

Hans Palmqvist kom från enkla förhållanden i Malmö, men hans far var noga med att han skulle läsa vidare. Han hade goda kunskaper i språk och matematik och trots drömmar om att bli läkare blev det Tekniska Högskolan i Stockholm. Han blev klar civilingenjör 1924.

På Karlsborgs radiostation träffade han sin blivande hustru, och de flyttade in i radiobyn, efter att han fått chefsjobbet på stationen. Under sina 40 verksamma år har var han med om det mesta. Först SAQ:s blomstringstid, så kortvågens genombrott, Andra Världskriget, hela radioutvecklingen, TV:s födelse och länkutbyggnad, ”Nya station” och några omorganisationer. Under några år var han även chef för Karlsborgs radiostation. Han var en driftig teoretiker men knappast någon praktiker. Det hände aldrig att han hade ett verktyg i handen eller deltog i någon reparation.

> *” Å sen sa vi då på skämt att när vi va elaka så sa vi han tog ju examen innan glödlampan va upptäckt. Det va inte så konstigt. Det försvara ju han. Men det va ju ett skämt va.”*

Arbetskraften till stationen togs ifrån Grimeton med omnejd. H. Palmqvist anställde gärna sina anställdas söner, bröder eller helt enkelt för att de var traktens pojkar. Någon lär ha frågat H. Palmkvist varför han tog in så mycket folk och då har han svarat*:*

> *”Jag tycker det är bättre att dom går här på radiostationen å gör lite, än går hemma å inte gör nånting”,*

vilket var ett gott socialt tänkande. Många av informanterna var bara runt 15 år när de anställdes och fick bli lärlingar i verkstaden till de äldre. Det var ett bra sätt att komma in i verksamheten när man inte hade mer än folkskola att luta sig mot. Tack vare det har också de flesta informanterna provat på det mesta inom stationen. Men så blev de också ”kända” för att arbeta bra och för att de var så mångkunniga.

> *”Å Palmqvist låna ju gärna ut folk. Det gick ju bra.*
> *Tyckte han va roligt, att folk fråga efter Grimetonpersonalen”*

En av de yngre ingenjörerna berättar att han fick börja sin anställning med att vara maskinvakt ett tag.

> *”För att Palmqvist ville att alla skulle uppfostras på samma sätt i stort sett vad man än hade för utbildning.”*

Ibland reste Palmqvist till Stockholm på löneförhandlingar. Hans son berättar:

> *”...han ville ju att alla skulle gå vidare på stationen. Inte bara hålla på med dom enklaste jobben... så han kunde motivera att dom skulle få bättre betalt. Det vet jag, att det jobba han mycket för.”*

Därför benämndes olika yrkesuppgifter med beteckningar så att man kunde befordras. Enligt ingenjörerna har han för det mesta varit lyhörd för förändringar och lämnat över ansvaret för olika arbetsuppgifter.

H. Palmqvist ”skyddade” sina anställda inför andra men kunde ryta till inne på stationen om någon inte skötte sig. Man har på så vis haft dubbla känslor inför honom. Stundtals hade han ett gott hjärta och stundtals upplevdes han som militärisk med gammeldags bruksfasoner. Blev man inkallad till honom var man väldigt nervös. Fru Bengtsson fick föra den anställde till chefsrummet. Men oftast räckte det med en tillrättavisning. Avskedad blev någon sällan. Visserligen berodde det kanske på de anställningspapper man skrivit under – som i princip band en till televerket – och det avtalet var inte enkelt att bryta.

Men han ville nog heller inte skylta med att han haft dåligt omdöme om han anställt fel person, säger en informant. En av informanterna hann bara med att arbeta en säsong. Visserligen var han mycket ung, men efter att ha svarat H. Palmqvist opassande fick informantens far besked att hans son inte var välkommen tillbaka efter sommarsäsongen.

H. Palmqvist lär ha varit envis och viljestark vilket ibland kunde vara till gagn för stationen. En informant minns hur han lyckades fördröja överlåtelsen av Grimeton till Göteborg under 60-talet. I princip motade han ut de två Göteborgs representanterna – *”de gick baklänges”* – och försvann kvickt från stationen.

Vad gäller fackliga frågor kunde det bli lite kontroverser men aldrig av allvarlig karaktär. Det bästa var att vara lite listig och låta de nya idéerna framstå som om han kommit på dom själv, sade en informant.

Han var en mycket aktiv och engagerad person även på fritiden. I Varbergsposten den 31 maj år 1949 kan man läsa om Hans Palmqvist inför hans kommande 50-årsdag. Efter ett textavsnitt om hans yrkeskarriär (han blev förste radioingenjör vid Telegrafverket 1948) kan man läsa följande:

> *”…Vid sidan av sin krävande tjänst har ingenjör Palmqvist ägnat sig åt uppdrag och intressen av skiftande art. Sålunda är han besiktningsman för Svenska brandskyddsföreningens elektriska nämnd, hemvärnschef,*

ordförande i Grimeton sockens valnämnd och i Grimetons nordiska kommitté, revisor för kommunal- och skolkassorna, Rolfstorps m.fl. socknars fattigvårdsförbund och Grimetons hemhjälpsförbund, styrelseledamot och f.d. ordförande i Grimetons skytteförening, sekreterare i Grimetonskretsen av Svenska Röda Korset, styrelseledamot i Hallands pistolskyttekrets och Skånegillet i Varberg.
Vidare är han intresserad medlem i Frimurarlogen Fyrbåken i Varberg, Varbergs Rotaryklubb och Svenska Teknologföreningen m.m. Sedan 1945 är jubilaren riddare av Vasaorden. Han har också erhållit Hallands skytteförbunds, Varbergs skyttekrets' och Grimetons skytteförenings m.fl. förtjänstmedaljer, samtliga i silver.
Personligen har jubilaren gjort sig högt värderad i vida kretsar för sitt manliga väsen, sin fasta karaktär och sin redliga vilja."

Han var också kommunalfullmäktige för dåvarande högerpartiet i Grimetons socken. I slutet av 1950-talet ville Palmqvist fortsätta sin karriär på radiobyrån i Stockholm men när resten av familjen protesterade blev det inget av dessa planer.

På arbetsplatsen var det hierarkiskt uppdelat mellan chef, ingenjörer och övriga radioarbetare. Man var inte "du" med sin chef och man titulerade varandra även på ingenjörsnivå.

"Vi låg på skjutbanan tillsammans. Intill varandra å titulera varandra... Men det var ju så… Herr Ingenjörn. Men man fundera egentligen inte så mycket över det. Man funderar på det nu".

Stationschefen 1929-1969 Hans Palmqvist i sändarsalen på en bild från 1950-talet. Foto: Robert Almqvist.

Det var också skillnad på "gamla" och "nya" tiden. De äldre var ju uppfostrade i ett samhälle där man såg upp till överheten och där chefens ord var lag. Han hade också stor makt över sina anställda. Genom att titulera varandra behöll man också distansen till de anställda och auktoriteten och disciplinen kunde hållas.

> *"Å dom äldre gubbarna, dom börja å dammtorka när han kom. Dom hade faslig respekt för han."*

> *"Man skulle inte ifrågasätta det. ... Det var väl det felet med oss 40-talister kanske att vi börja ifrågasätta Det här var ju dumt. Men det var det inte. För det var sagt så av Palmkvist. Då var det inte dumt"*

När en av mina informanter var liten och var på väg till den gemensamma tvättstugan tillsammans med sin mamma mötte de H. Palmqvist. Mamman blev efteråt orolig för om hennes son hade hälsat eller inte.

> *"Men jag hälsa mamma. Jag hälsa"*
> *"Ja du måste hälsa på Palmqvist".*

> *"De va...Palmqvist det va... det va nåt stort."*

Under 1960-talet förändrades attityderna. Nu började man "dua" varandra på alla arbetsplatser och rädslan för att inte göra sin chef till lags var inte lika stor. Det moderna demokratiska samhället hade börjat ta form.

2.2 Vilka var de anställda?

De kom alla ifrån trakten med cykelavstånd till radiostationen. Av de 26 intervjuade männen hade/har sexton av dem släktingar på station såsom far, son, bror, farbror eller fru. Den yngste som anställdes var drygt 14 år gammal och den äldsta var 36 år. Ingen har anställts på Grimeton efter 1964.

De flesta var under 18 år när de började och alltså unga och formbara. I princip hade de heller ingen utbildning utöver vanlig folkskola. Några hade dock en del arbetslivserfarenhet med ett par år på charkuteri, snickeri, lantbruk, som portierbiträde, elektriker m.m. Att man började här berodde på egen nyfikenhet eller att ens far fått förfrågan av H. Palmqvist. Chefen var ju förstås mån om att få duglig arbetskraft och det var ju en säkerhet om fadern var ett gott föredöme. Bröder frågade också för varandra. I nästan alla fall fick man ett ja.

> *"Det fodras ju inte så stora teoretiska kunskaper egentligen i det här. Man kunde nästan gå ifrån folkskola å direkt in å jobba. Å sen... man växte ihop med maskinerna."*

Arbetsplatsen har varit kraftigt mansdominerad. Att arbeta med radioteknik och mastmåleri har inte lockat kvinnor. En kvinnlig chalmerist har funnits här en

sommar på praktik under 1970-talet. Övriga anställda kvinnor har varit kontors- eller städpersonal. Inger Bengtsson, eller Fru Bengtsson som hon också kallades, var kontorschef i över 40 år.

> *”Det blev automatiskt än i denna dag när man pratar om henne, att säga Fru Bengtsson. Ja då vet alla vem hon va. För hela bygden visste vem Fru Bengtsson va.”*

Under 60-talet, då stationen expanderade, anställdes ett par kvinnliga kontoristers för att underlätta arbetet. Men under 35 år var ”Fru Bengtsson” enda kvinnan på stationen. Hon lär ha varit barsk och man hade stor respekt för henne.

Alla minns sin första arbetsdag. Man kommer också ihåg de första arbetsuppgifterna. En fick hugga ved, en skottade snö, en renoverade Fru Bengtssons cykel, en målade dörrplåtar, en lastade grus, en granskade räkningar, en hackade i parken och en fick lära sig morsealfabetet.

> *...jag trodde aldrig att denna dan skulle gå. Å jag tänkte att jag blir aldrig här”,*

sade en man som har en 40-årig anställning bakom sig. Och han är inte unik. De allra flesta stannade kvar på stationen hela sitt yrkesverksamma liv.

2.3.1 Vad hände på kontoret och vad gjorde ingenjörerna?

Under 25 års tid hade H. Palmqvist två ingenjörer vid sin sida. Först vid mitten av 1950-talet anställdes ytterligare en ingenjör och under 1960-talet, som var den största expansionstiden i Grimetons historia, anställdes en civilingenjör och två gymnasieingenjörer.

Ingenjörernas arbetsuppgifter var att se till att allt fungerade samt att delta i utvecklingsarbetet. Det innebar att sätta sig in i nya maskiner, läsa beskrivningar och lära av erfarenheterna. De granskade också stationsrapporter, temperaturjournaler, rörrapporter och gjorde skisser på ändringar i sändarna. Man gjorde också prototyper av de idéer man skissat.

Det var ingenjörerna som hade ansvaret för att sändarna fungerade och att trafiken flöt som den skulle. Under natten turades man om att ha jour veckovis ifall någon sändare krånglade, och om problemet snabbt måste lösas fick man raskt vara på plats. Men mest blev det arbete med att modifiera sändarna för att klara den nya tekniken som kom. Sändarna i gamla stationen sköttes manuellt jämfört med de moderna sändare som införskaffades till Nya stationen.

> *”Jag fick ändra mig i förhållande till sändarn. Inte tvärtom. Man växte ihop med maskinerna,”*

säger en av de äldre ingenjörerna. Han skulle än idag 40 år senare kunna laga en sändare för ”det sitter i”.

Arbetet fick bestämma semestern, berättar informanten, och minns att han hade knappt mer än sex dagars ledighet periodvis. Det var ofta som resor blev inställda för familjen. De julaftnar han varit med sin familj är också lätt räknade.

”Det var inte frågan om vad vi ville. Utan det var frågan om vad vi skulle.”

Det var mycket arbete med de gamla sändarna, och fram till mitten av 1950-talet var det bara två ingenjörer som skulle klara det mesta. De kände också att de inte alltid hade tillräckligt med kunskaper för att lösa problemen. Det tog sin tid att få sändarna reparerade. Och man kunde heller inte gå hem som man ville.

”Utan det var bara beroende av vad sa sändarn. Gick han eller inte? Det var det enda som va…”

En annan ingenjör berättar att han har flera hundra timmars övertid att ta ut. Men det hann han aldrig och nu har han blivit pensionär!

När TV-tekniken kom var de gamla sändarna inte byggda för att klara de nya frekvenserna vilket innebar mycket störningar och randmönster på skärmen. Man fick då bygga filter för att motverka detta.

”Nästan allting inom radiotekniken, har man väl hunnit vara med om.”

Så säger en av de yngre ingenjörerna som varit med att bygga om de flesta gamla sändarna för anpassning till ny verksamhet. När satelliterna tog över runt 1970-talet behövdes inte kortvågssändarna längre men genom ombyggnad av dem kunde Grimeton klara den marina trafiken samt flygtelefonin. De nyanskaffade automatiska sändarna gjorde inte arbetet lättare. Om något fel uppstod var de tio gånger mer komplicerade att reparera än de gamla manuella.

Under årens lopp blev det en del resor i tjänsten, både inom och utom Sverige. Resmålen kunde variera liksom arbetsuppgifterna. En informant var med på en resa till Rom och besökte påvens privata trädgård för att bese en ny typ av antenn som var uppsatt där. Därefter gick färden till den italienska antennfabriken.

UD gav Grimeton uppdrag att sätta upp små telefonistationer på ambassader runt om i världen. En informant berättar att den nersända utrustningen inte alltid fanns på plats när man kommit fram. Han minns en resa till Etiopien där utrustningen fastnade i tullen eftersom det var förbjudet att införa dylika varor men efter diverse överläggningar lyckades man till slut få tillstånd och stationen kunde sättas upp.

År 1969 gick Hans Palmqvist i pension. Ingenjör Hilding Kvennerfeldt övertog chefskapet fram till sin pensionering 1975. Rodret lämnades då över till ingenjör Bengt Dagås. Trots placering i Göteborg lämnade han inte Grimeton förrän sin pensionering år 1999. Bengt Dagås har enligt informanterna varit en mycket populär chef och arbetskamrat.

”Han är ju otroligt duktig alltså, på det tekniska. Han är ju den ende som är teoretiker till 100 procent, men samtidigt kan utföra allting praktiskt. Å omsätta det i praktiken. Det är ju det som är storheten med honom.”

Bengt Dagås tillhörde den nya tidens chefer med en demokratisk syn på sina medarbetare, vilket hans uttalande nedan bekräftar:

”Människor är ju väldigt olika och man får ju behandla folk väldigt mycket efter hur de själva är.”

Att arbetat ”på golvet” var inte främmande för honom eller att dela framtida bekymmer med de anställda. Hans storhet låg också i att uppfinna och experimentera fram nya lösningar.

2.3.2 Vad gjorde övrig kontorspersonal?

På kontoret fanns också ritare som hade till uppgift att renrita efter ingenjörsskisser. Det kunde vara antennritningar både till Grimeton och Karlsborgsstationen men också nykonstruktioner och ändringsförslag. T.ex. gjordes spolar till de olika frekvenserna. Det fanns kontorsbiträden som skötte registrering av ritningar men som också gjorde diverse renritningar efter skisser. Även kartor över området skulle ritas.

Fru Bengtsson var kontorschef och ansvarade för löner och annan administration. Hon anställdes 1929 och var kvar i över 40 år på stationen. Hon delade ut lönen till de anställda varannan fredag under många år. De fick stå på rad ute i korridoren med mössan i hand och vänta på sin tur.

Under 1960-talet anställdes ytterligare några kontorister, både manliga och kvinnliga. Många anställda låg då ute på länkarbete eller var utlånade till andra stationer. Detta innebar att det blev många reseräkningar som min kvinnliga informant hade till uppgift att sköta. Hon hade också hand om telefonväxeln vilket innebar ”att springa ut och leta efter gubbar”. Alla handskrivna rapporter, skulle hon också renskriva och dokumentera, t.ex. hur många timmar alla rör höll i sändarna. Varje dag skulle posten köras till järnvägsstationen före kl. 15 med en av stationens bilar, en Volvo ”PV” eller ”Duetten”.

Under denna period byggdes stationen om invändigt och ritkontoret flyttades till andra våningen. Ett av SAQ-aggregaten skrotades vilket gav plats i sändarsalen åt de nyinköpta kortvågssändarna. Hela ombyggnaden gjordes av Grimetons egen personal; bland radioarbetarna fanns yrkesskickliga snickare och målare. 1965 var det som flest anställda på stationen: 51 personer! Strax därpå gjordes en omorganisation och många valde att söka andra tjänster. Man var då klar med länkutbyggnaden på TV/Radio-sidan.

1968 lades ”kontoret” ner med all löne reseräkning och fakturering och flyttades till huvudkontoret i Göteborg. De anställda fick då överflyttning eller sökte andra tjänster. Fru Bengtsson och Hans Palmqvist gick strax efteråt i pension och kvar i gamla stationen blev några kontorsrum för de ingenjörer som var kvar.

2.4 Vad skedde i sändarsalen?

Att arbeta i sändarsalen som maskin- eller sändarvakt fick man börja med först som 18-åring. Det berodde på att man gick på schema med nattjänstgöring. Maskinvakten hade till uppgift att bistå sändarvakten samt utföra diverse städarbeten. Han gick i treskift: 7 till 15, 15 till 23 samt 23 till 7. Under passen skulle man varje timme föra journal om de olika värdena på sändarna (se bil V). Man läste av vatten- resp. oljetemperatur, pumpar, fläkt, tryck och vätskemotstånd. Dessa journaler lämnades in på kontoret och gicks igenom av ingenjörerna påföljande dag. Om några värden inte stämde kunde det bli problem med sändaren om man inte åtgärdade det omedelbart. H. Palmqvist låter meddela sina anställda följande i oktober 1929:

> *"Maskinsalen får under drift aldrig lämnas tom. Om således tjänstgörande maskinister behöver lämna den, skall maskin- eller arbetsvakten inträda i hans ställe. Detta får dock i regel endast ske vid måltider, kortare nödvändiga förrättningar och för trafiken nödvändiga arbeten. Samtidigt påpekas befintligheten av stationens cykelställ. Cyklar skola placeras där och ej utefter stationsväggarna. Bostädernas häckar eller träd får ej användas till cykelställ."*

Varje skift hade också sina speciella uppgifter. Den som började kl. 7 fick gå ut och läsa av vädret. Temperatur och regnmängd meddelades till SMHI i Norrköping. Detta gjorde man fram till mitten av 70-talet.

Började man kl. 15 tog man efter ett par timmar (när de övriga slutat) cykeln runt stationsområdet och utförde en kontrollrunda. Man hade med sig ett kontrollur med en tidsskiva av papper och med utplacerade nycklar stansades hål i pappskivan vid den tid besöket ägde rum. Det var först nere på verkstan, så vid kylvattendammen, förrådet, tvättstugan, chefsbostaden, transformatorhuset och sist i verkstan igen.

> *"Det va la bara för att vi skulle ha nånting att göra är klart... Sen har det aldrig blivit kollat sen Palmqvist sluta. Å det har gått bra ändå."*

Under nattskiftet, skulle allt städarbete ske. Man dammsög sändarsalen och tvättade gummimattorna. Mässingsarmaturen skulle poleras så att det glänste. På fredagar gällde städning på hela stationen, golvtvätt och att tömma papperskorgar. Någon städerska var inte anställd då. Informanterna minns att det alltid var snyggt och fräscht i sändarsalen.

Under mastarbetesperioderna skulle alla mastskraporna slipas och vara färdiga när dagskiftet gick på. Sedan 1960-talet har man varit ensam på nattskiftet. Om något inträffade, som inte kunde anstå till morgonen, fick man ringa jourhavande ingenjör. Vid åskväder kunde stationen bli strömlös – och när strömmen kom tillbaka hakade sändarna ofta upp sig.

Sändarvakterna gick i treskift fram till slutet av 50-talet, därefter blev det

tvåskift. Kl. 6 till 15 resp. 15 till 24. Sändarvakten hade ansvaret för sändningen och utförde mindre reparationer.

Fram till tiden före kriget sändes i princip alla telegram via SAQ. Den stora alexandersonsändaren – en dånande koloss – förde ett förfärligt oväsen. Alla informanter, som arbetat under denna tid, minns den höga volymen som ett eländigt lidande, framförallt under kriget då den ständigt var i gång. Hörselskydd var något okänt, det infördes först i slutet av 1960-talet. (Skyddsombud på stationen kom först år 1975.) Däremot gjorde man egna försök med att stoppa vadd i öronen för att dämpa ljudvolymen, vilket inte var tillåtet. Då blev man inkallad till chefen som berättade, att med vadd i öronen kunde man inte urskilja eventuella missljud på sändaren. Hur skulle man då kunna veta om allt stod rätt till!

”Det dånade ju...(svordom). Man kunde ju aldrig föra ett samtal därinne. Var det något fel på maskinen så…fick man gå fram och skrika i örat ”.

Några informanter har inte oväntat fått bestående hörselproblem.

Allan Bertilsson och John Börjesson vid den ”dånande kolossen” SAQ 1958. Fotot togs av Bo Johansson under John Börjessons sista skift inför pensioneringen.

SAQ installerades med två aggregat för att köras i växelbruk. Man skiftade varje kvartal vilket gav tid för underhåll på det ”vilande” aggregatet. SAQ användes också för att varje morgon kl. 8 sända ut nyheter till sjöfarten, den s.k. ”sax-pressen”. Det var TT som gjorde urvalet ur tidningarna.

I slutet av 30-talet anskaffades den första kortvågssändaren och antalet utökades under andra världskriget. Även en långvågssändare köptes. Det var Marconisändare, Standard radio, AGA Baltic och Telefunken m.fl. Alla sändarna var manuella vilket innebar att man bytte frekvenser på dem flera gånger om dagen. Några sändare gick till flera olika länder, t.ex. sändes telefontrafik på förmiddagen till Japan och på eftermiddagen till Sydamerika under kontorstid i resp. land.

Man hjälptes åt vid byte av frekvenser. Sändarvakten bytte på framsidan där det satt fem spolar, och maskinvakten bytte på baksidan där det fanns två spolar. Man fick aldrig byta ensam ifall något skulle inträffa, d.v.s man kunde få elektriska stötar. Detta hände vid några tillfällen, men endast en gång var det av allvarlig karaktär och mannen fick föras till sjukhus för observation.

Efter att ha varit sändarvakt kunde man bli befordrad till 1:e reparatör, linjeförman eller linjemästare. Linjemästaren hade rollen som länk mellan sändarpersonal och ingenjörer. Han blev också arbetsbas för de övriga radioarbetarna och ansvarig för diverse inköp. Han hade sitt kontor nere vid verkstaden. Till hjälp hade linjemästaren en linjeförman.

2.5 Vad gjorde de övriga radioarbetarna?

Varje morgon kl. 7 var det uppställning utmed den långa arbetsbänken i verkstaden. De äldsta och lite mer garvade stod längst in och de yngre närmast dörren. Oftast blev det de yngre som fick nya arbetsuppgifter dag efter dag medan de äldre hade mer fasta uppgifter. Linjemästaren var den som delade ut dagens arbetsuppgifter. De som arbetade i sändarsalen, maskin- resp. sändarvakt behövde inte ställa sig i ledet eftersom deras uppgifter var givna.

De arbetsuppgifter som delades ut här var underhållsarbete och reparationer av olika slag. Man hade några olika uppdelningar. T.ex. var det oftast samma person som skötte trädgårdarna och de mest snickarkunniga som hamnade i ”snickerboa”. Några informanter har bara arbetat utomhus med grävarbete, röjning i skogen, biltvätt och antennunderhåll. Trädgårdsarbetaren skötte rosenrabatterna vid stationen samt chefens trädgård och all gräsklippning på hela området.

Arbetsuppgifterna har också varierat under åren och förändrats med utvecklingen på stationen. Under den tid som man eldade i panna måste mycket ved huggas vintertid och varje lördag eftermiddag krattades gruset jämt och fint runt stationen. Denna syssla upphörde efter att H. Palmqvist slutat.

Man hade 48 timmars arbetsvecka fram till 1960-talet. Lediga lördagar infördes 1967 och arbetstiden minskade med 6 timmar.

Inne i verkstaden skedde reparationer men också tillverkning av antenner och reservdelar. Man tillverkade i princip allt som behövdes för att förbättra, förändra eller laga. Det fick också lov att kosta. Behövde man en reservdel var det bara att tillverka den. Det fick oftast lov att ta den tid det behövde om det inte gällde något akut med en sändare. Man beställde alltså knappast någonting, utan reservdelar tillverkades på plats.

Periodvis har man fört arbetsdagböcker om vad som gjordes på stationen. Ur två böcker från år 1933 resp. 1934 kan man läsa följande:

1933:

7/11 Tillverkning och uppsättning av linskydd å mastspel
8/11 Uppsättning av linskydd å mastspel. Ögelbultar tillverkades och fastsatta i mastspel för fastsättning av hisslinorna.
9/11 Uppsättning av linskydd å mastspel. Svetsat kylvattenfläns till studebaker.
10/11 Rep rörtänger. Utglödgat, omfilat och härdat käftarna; nya nitar insatta.
11/11 Samma som den 10/11

1934:

3/1 Gjort 10 st nya lödkolvar. Rep borrar, runda och fyrkants. K. S samma arbete. Inventering av arbetsmaskiner.
4/1 Sotning av värmeledningspanna. Rep hackor och skrapor till mastarbete. I O hantlangare.
5/1 Rep hackor och skrapor för mastarbete.
Rensat kloaker vid garaget, använt jordborr för rensningen. Rengjort garage och snickarbo. K .A och I .O samma arbete.
8/1 Tömt den östra hydrofon. Spolat och renskrapat från rost. Slammat 1 gång. K. A rengjort hydrofon, omsmidning av skrapor och hackor. I.O smidet skrap. Hantlangat.

"...Vi jobba, vi grävde å vi gjorde allt skit med. Å vi gjorde lite bättre jobb med. Det va väl det som gjorde att vi har blivit kvar. För det har varit lite allehanda."

En annan informant, som bara arbetat utomhus, tillägger:

"Jag har varit med om det mesta här. Räcker att jag tittar ut, så ser jag vad jag gjort."

En stor förändring på stationen var när man gick från remdrift till individuellt drivna maskiner. I verkstan köptes nya maskiner och denna modernitet skedde någon gång i början av 1950-talet, minns en informant.

En stor del av arbetstiden har ägnats åt reparation och underhåll: t.ex. byta rör, kondensator eller motstånd. När transistorerna kom var lödfel vanliga. Då fick alla gå på lödkurser och lära sig den typen av reparation.

Antennbygge – allt från konstruktion till anslutning – har varit en annan viktig gren av verksamheten.

Alvar Johansson och Ingvar Andersson reser en antenn i Vallda 1954. Foto: Bo Johansson.

Det var många anställda på stationen som stundtals var något överbemannad. Men det var viktigt att det fanns folk t.ex. vid ett antennhaveri, eftersom det måste lagas på kortast möjliga tid och många behövde rycka in. Periodvis var många utlånade till andra stationer för underhållsarbete. Men ibland kunde det det förekomma arbetsbrist. Arbetstakten blev därför stundtals ojämn. År 1965 infördes anställningsstopp som forfarande gäller.

Fram till 1975 hade man en linjemästare. Man slutade också med att dela ut arbetsuppgifter "på led" då Nya stationen kommit till och verksamheten var splittrad. Några hade också vid omorganisationer förflyttats till andra platser i Sverige. Med linjemästartjänsten försvann även titlarna linjeförman och sändarvakt. Nu kallades alla för teletekniker. När man fyllt 60 år gick man i pension.

2.6 Lärlingsarbete

Den sista generationen radioarbetare fick börja som lärlingar vid runt 15 års ålder. Detta var under 1950-60 talen. Man följde med en äldre radioarbetare och fick vara i verkstaden och lära sig svarva, löda, fila och göra diverse småarbeten. Eftersom man inte fick arbeta som maskinvakt förrän man fyllt 18 år kunde det bli några år som lärling. Man fick heller inte ha för bråttom att göra något klart, berättar en informant. Ett arbete som man fick sig tilldelat skulle ta en viss tid, oavsett hur liten uppgiften var.

"Men det är klart det va inte lätt. Vi va många om att dela jobben. Det va inte lätt att hitta på för alla småpojkar nåt intressant jobb"

Det blev ändå en bra inskolning inför alla de utmaningar man skulle råka ut för som vuxen. Kunskaper och känsla för materialet överfördes via erfarenheter. Och de äldre godkände heller inget slarv.

"Där såg en ju upp till dom andre liksom. Det var ju lag det som sas. Å det va ingen som protestera"

Många pojkar har haft sina fäder på stationen med enligt informanterna har det inte varit några problem. Man har skilt på arbetsliv och privatliv och kunnat samarbeta vid olika arbetsuppgifter.

När man fyllt 18 år fick man betalt för körlektioner. Denna förmån fanns under 1960- och 70-talen.

2.7 Fiskebåtsservice

Grimeton har också servat telefonin på fiskebåtar, framförallt de från Bua, Träslövsläge och Varberg. Det gällde att snabbt ge sig iväg när de kallade. Man hade inte råd att ligga i hamn för länge, vilket medförde att det blev stressande om man inte snabbt löste problemet. Och radion måste fungera innan man gav sig ut på sjön.

Enligt en informant kunde fiskarna vara ganska hårda i mun och kalla en för oduglig om inte allt gick fort och lätt. Det var heller inte säkert att man sett den utrustning förut som skulle lagas. En gång råkade två tjänstemän på stationen ut för detta. Det gällde en stor båt som lastade gips i Varbergs hamn och det var mycket bråttom. De lyckades hitta felet: ett relä med en lös fjäder som skulle skruvas till. För att allt skulle fungera måste den även låsas. Nu gällde det att sätta fart på uppfinningsrikedomen. Målarfärg! De bad om detta och lyckades få fjädern på plats och låst med snabbtorkande färg. När allt fungerade skyndade de snabbt därifrån. Kvar stod 1:e styrman och kliade sig i huvudet. Han hade då aldrig stött på någon som lagat radio med målarfärg!

Om man inte hann reparera färdigt fick man följa med båten till havs och göra klart arbetet och sedan hoppa av när båten gick in i någon hamn.

När så maritexen (marintelex) kom på 1970-talet upphörde servicearbetet ute på båtarna, efterhand som maritexen kom i bruk. Nya sändare och antenner installerades på Grimeton. Med hjälp av amerikanska kanaler fick man täckning över Stilla havet och Mexikanska Golfen. Idag är de flesta marina tjänsterna samlade på stationen.

2.8 Arbetskläder

Kläderna har varierat beroende på vilken yrkeskategori man tillhört. Som ingenjör gick man klädd i kostym med vit skjorta och slips. Först under 1970-talet blev klädseln ledigare och slipsarna knöts upp. De kontorsanställda kvinnorna bar kjol och blus på 1960-talet. Byxor var endast tänkbart på vintern och man bar dem för värmens skull.

På 1940-talet gick en av de äldre linjemästarna runt i sändarsalen klädd i telegrafverkets svarta uniform. Ibland hade han en s.k. grötrock ovanpå uniformen. Maskin- och sändarvakt, liksom övriga tjänstemän, använde ”egna” arbetskläder, endast mastarbetare har burit overaller för att klara väder och vind. (Se vidare under rubriken Mastarbete.)

3 Mastarbete

> *”Torn är det. För mast är nånting som har stag. Och dom som inte har stag, det är inga master. Det är torn.”*

Nu väljer ändock alla, även mannen som sade detta, att säga mast, vilket jag också genomgående gör i den här rapporten.

En stor del av radioarbetarnas liv har handlat om mastarbete. I princip har alla varit inblandade i underhåll av de sex masterna på Grimeton. Ingen blev tvingad att bli mastarbetare och led man av svindel så fick man marktjänstgöring. Endast en av informanterna valde att arbeta på ”låg nivå”. Under 1920-

och 1930-talen fanns även säsongsarbetande mastmålare. De var torpare med små jordbruk som återkom varje sommar för extraarbete och extrainkomster.

För att bli godkänd för mastarbete fick man läkarundersökas varje år. Syn, hörsel, balans och blodtryck testades och diverse andra prover togs. Glasögonbärare godkändes inte förrän på senare år. Man valde gärna mastarbete om man blev tillfrågad eftersom det gav högre lön. Men så satte man också sitt liv på spel under denna tid. Ännu har ingen allvarlig incident inträffat i Grimeton som lett till skada, vilket är anmärkningsvärt med tanke på den enkla säkerhetsutrustning man hade under många år. Inte förrän på 1960-talet kom hjälmar och andra typer av säkerhetslinor än vad man tidigare haft.

Bo Johansson skrapar rost på 1950-talet. Foto: Bengt Rylander.

”Det va ju egentligen en väldigt god regel: Rör dig sakta. Titta noga var du är... känn att du har fäste där du sätter foten. För att spring inte omkring å fjanta å hoppa. Det går aldrig”

En informant berättar att han vid ett tillfälle slant med foten vid arbete ute i mastarmen på en nymönjad balk. Han föll men blev hängande i armarna i ett vinkeljärn. En kamrat kom snabbt till undsättning, fick loss hans livlina som satt runt balken så att han kunde ta sig upp igen. Vilket han gjorde genom att ”kränga katt”.

Undra om han inte hade änglavakt den dagen?

Mastarbetet har förändrats till det bättre genom åren. Under 1920- och 30-talen var allt mycket bristfälligt. För att förflytta sig i masten använde man trästegar som var järnskodda. De hade krokar så att man kunde hänga fast dem på ett järn när man arbetade; man stod på stegen och arbetade så långt man nådde. Därefter flyttade man den till nästa tänkbara plats.

Ända fram till 1950-talet skrapades masterna helt blanka, sedan tog man ”bara” rostfläckarna. Säkerhetsutrustningen hade med dagens krav aldrig blivit godkänd. Man bar egna kläder eller en begagnad mollskinnsoverall av försvarets modell och skor eller stövlar på fötterna. På huvudet satt en basker eller keps. Runt midjan hade man en läderrem med en cirka två centimeter tjock

livlina av hampa som knöts fast i ett järn. Informanten berättar att livlinorna hade ett ”slack” på ett par meter så att man kunde röra sig – men hade man fallit hade man knäckt ryggen!

”Ett uselt smalt livbälte som va detsamma som döden å hamna i.”

I mitten av masten fanns en hisskorg med plats för fyra personer, men oftast klämde man in några till för att komma upp samtidigt. Några stod då på korgkanten och höll sig i vajern. Korgen eller ”Storan”, som den kallades, sköttes av en spelskötare nerifrån marken. Det gick inte fort upp, cirka 15 minuter tog turen. Om man inte fick plats i korgen var det bara att ta stegen som gick i ett av mastbenen och var försedd med skyddsbågar. Oftast fick de nyanställda ta den promenaden, enligt en informant.

Det fanns också ett slags båtsmansstol av trä och hamprep som användes när man arbetade i de båda ändmasterna vid t.ex. byte av brottkopplingar. Stolen firades upp och ner av en medhjälpare uppe på bryggan i armen. Han kunde knappast koppla av. Det var ett ständigt passande att både lyssna och se till att allt fungerade.

Spelskötare Ivar Olsson på 1950-talet.
Foto: Ingvar Andersson.

”Å då fanns ju inga radioförbindelser, utan det gällde å ropa så högt man kunde, om man ville upp eller ner.”

Man började alltid uppifrån och skrapade sig neråt. Under den första tiden var man två mastlag som började på olika höjder. Detta var förstås farligt om någon tappade ett verktyg som kunde hamna på en person några våningar under.

Det fanns också andra båtsmansstolar. Det var en bräda med fyra rundjärn fästa i vart hörn. Man band fast sig vid ett järn i masten och kunde sitta och

skrapa rost. Det var inte lätt att komma åt allt. Det fanns många vinklar och vrår som var knepiga att nå. Men man kunde heller inte slarva. Linjemästaren kom ut och tittade på vad man gjort och vad som var kvar. Under en period fanns en mycket nitisk linjemästare. Han hade med sig en spegel för att kontrollera att inget utrymme blivit bortglömt. Det sades också att han satt inne på station med en kikare och kontrollerade att arbetet var igång. Men han hade nog aldrig behövt vara orolig. Oftast tävlade man med varandra om vem som skrapade mest innan dagen var till ända.

”Vad det så man börja prata så rätt som det va, så va det nån som satte gång å skrapa. Då va alla igång igen”

Man hade särskilda skrapverktyg som efter en dags användning lämnades in för omslipning. Det var maskinvakten som utförde denna syssla under eftermiddags- och nattjänstgöringen. Han hade mycket att göra för det gick åt många skrapor under dagen.

”Å Gud nåde han, om han slipa dom på de sättet så att dom inte va bra. Det fick han ju höra omedelbart, att dom va värdelösa.”

När rosten var borta var det dags att ”mönja” masten. Man skrapade inte mer än man hann att blymönja under dagen. Mönja var en slags rostskyddsfärg som var orangefärgad. Masten mönjades två gånger innan man slutmålade med grå ”pansarfärg”. Pansarfärgen innehöll järnglimmer och var mycket dyr. I en artikel i Varbergsposten från november 1946 kan man läsa att det gick åt 400 kilo mönja och 1 200 kilo pansarfärg per mast, allt till en kostnad av 25 000 kronor.

”Och så blåste det... det kunde ju blåsa så att doppade man sin målarpensel när man skulle måla och hålla upp den, så blåste färgen av, och en del hamnade i ansiktet”

”Det blåste bra. Det blev som en virvel så att kaffet blåste väck. Sen va ju koppen alldeles illröd för det va ju mönja... Jag ser det framför mig... Smörgåsen han blev alldeles illröd i kanterna... Sen åt vi upp alltihopa.”

Man hade två raster under dagen. Kl. 9 åt man frukost vilket skedde nere vid mastbenen i ett litet flyttbart skjul (vari man också förvarade sina mastkläder). Många gånger hände det att barnen kom springande till sina fäder med matlådor. Detta har några informanter gjort och hade man tur fick man åka med sin pappa en stund upp i masten. Lunchrasten mitt på dagen togs uppe i masten. Trots att det blåste så njöt man av utsikten som var fantastisk. Vid klart väder såg man ända till Anholt.

En informant var med om ett riktigt oväder när han befann sig i masten. Han såg en mörk vall av moln komma in från havet. Plötsligt blev det alldeles svart

Ivar Olsson och Oscar Svensson tar matrasten i masten på 1930-talet. Fotograf okänd.

och innan alla hunnit ta sig till marken var ovädret över dem. Man samlades i mitten av masten för att rida ut stormen. Det blåste så hårt att båtsmansstolarna stod rakt ut och några trodde t.o.m. att masten skulle knäckas.

Efter en arbetsdag i masten var man både trött och yr, ibland vinglade man till och "trampade luft". Sändningar pågick hela tiden man var i masten, endast då man arbetade i armarna stod SAQ still.

Ett annat stort underhållsarbete på masterna var att varje år byta brottkopplingarna som bar upp antennlinorna och rengöra dessa. Under mastarmarna hängde tolv antennlinor, sex på var sida. Om antennlinorna skulle bli överbelastade vid kraftig isbildning var detta en säkerhetskoppling på var lina som skulle lösa ur. Istället för att linan skulle gå av så föll den ner till marken.

Några minns ett haveri vintern 1954. En antennlina föll ner p.g.a. snötyngder. I snö och mörker gick man och letade med hjälp av en femton kilo tung strålkastare med kraftigt batteri som en informant fick släpa på. Linan hade också orsakat stopp på kortvågssidan. Det blev allmän mobilisering för att snabbt få igång trafiken igen.

> *"Å då beordrade dom bara; lys här, lys här. Å jag hade nog av att gå i snön. För vi fick ju gå ute i markerna där. Å så där va ju taggtråd å allting. Å dom hade ju ingenting. Dom kunde lätt ta sig över. Men jag hade ju denna stora lampan, strålkastarn med mig. Så jag hade ett helsike. Jag glömmer det aldrig."*

Brottkopplingar satt bara uppe en säsong och byttes ut inför varje vinter. De skulle avsmältas och borstas rena från rost, plockas isär och göras helt blanka. Därefter vaxas med en specialblandning. Denna specialblandning innehöll fårtalg, träcement, bivax och stenkolstjära (se recept bil VI). Och proportionerna var viktiga. Linjemästaren var framme och kände på blandningen flera gånger innan han godkände den kokta smeten. För den skulle kokas och röras ordentligt för att bli elastisk. Arbetet med brottkopplingarna, 72 stycken, var tidskrävande och tog en vintersäsong för en man.

HÖGER **Mastarbetare modell 1983: Lennart Bertilsson, Sture Bengtsson, Stellan Nilsson, Alf Oskarsson. Foto: Bo Svensson.**

”Men det va rätt tråkigt å sitta där... å göra ren dessa här, skrapa dom å putsa å ha sig. Så att dom blev godkända. Linjemästarn kom å så syna.”
”O där är lite till! ”

Man har också bytt schacklar och balkar på masterna vid behov, vilket givetvis också var komplicerat och tog sin tid. När det blev något problem i en mast var det oftast vid dåligt väder. I snö, storm, kyla eller ihållande regn har man klättrat och lagat och justerat. Under de soliga, sköna ljumma dagarna fungerade allt som det skulle.

Grimetonpersonalen lånades också ut till andra stationer för mastarbete. Dels gällde det resning av master men mest var det underhållsarbete och mastmålning. Man var bl.a. i Follingbo på Gotland, Hörby, Västervik, Sundsvall, Spånga och Göteborg. Att personalen från Grimeton så ofta blev utlånad beror på att den kostade mindre än andra radioarbetare i landet, tror några informanter. Men de var också kända för att vara mångkunniga och duktiga.

På senare år tillkom den stora högmasten för TV2. Den mätte 260 meter! Dit upp måste man ta sig vid byte av hinderbelysningslampor. Där uppe svajade det rätt bra, det kunde svänga upp till en meter! Det krävdes förstås godkänt mastintyg för att få gå upp i den. Hisskorgen gick till 220 meter, de övriga 40 fick man gå! Eftersom masten är galvaniserad behöver den inte underhållas.

Underhållet på de sex masterna avtog mer och mer under 1970-80 talen för att till slut helt upphöra eftersom deras framtid var oviss. Masterna var beräknade att stå 10-15 år utan underhåll. Marinen, som under lång tid använt SAQ i samband med övningar, visade inget intresse av att fortsätta. Om inga bidrag till underhåll kunde erhållas återstod bara att riva antennen och eventuellt spara en mast som ett minnesmärke. När detta blev känt reagerade hembygdsföreningar och andra intresserade för att få anläggningen K-märkt. Marinen visade också intresse för antennanläggningen.

När Grimeton blivit byggnadsminne började underhållsarbetet igen. Nu är det speciella firmor som hyrs in och priset blir därefter. År 2000 kostade underhållet för en mast sex miljoner kronor. Och metoderna är lite annorlunda idag. Man rör sig i trygga ställningsverk och innan man mönjar masten ska den först högtryckstvättas för att sedan sandblästras. Nu får ingen bannor längre för att ha slipat en skrapa för dåligt.

4 Andra världskriget

”SAQ gick dygnet runt”

Det finns blandade minnen och berättelser från denna hemliga tid i Grimetons historia. Den äldre generationens arbetsplats, den yngre generationens barndomsminnen samt berättelser av fäder som arbetade här under denna period. Den 28 augusti år 1939 meddelar H. Palmqvist sin personal följande:

> *”Bifogade krigstelegrafreglemente skall av samtliga omedelbart genomläsas. Tidigare utlämnat PM 1-2 skall snabbt avslutas och undertecknas. Från och med i morgon hållas radiostationens lokaler stängda för utomstående besökare. Undertecknads personliga tillstånd erfordras för besök. Även stationsområdet bör ej beträdas av utomstående personer utan direkt ärende.”*

Den 21 maj 1940 meddelas samtliga lägenhetsinnehavare i radiobyn följande:

> *”Efter hand som det medhinnes kommer alla inom radiostationens omsr-åde belägna vägar och grusplaner att gräsbesås. Därvid kommer bostadsområdet att ordnas sist. Fördenskull bör tills vidare ogräset ej borttagas från gångarna. Det utgör en god hjälp vid maskeringen av dem. Alla stationsbyggnader kommer att målas i en maskerande färg. För att bostäderna skall synas så lite som möjligt, skall vildvin och klängväxter tills vidare få växa upp även över taken. De skall alltså hädanefter endast beskäras vid fönstren. För att i möjligaste mån nedbringa kostnader uppmanas alla att så långt fritiden det medgiver biträda i detta arbete i bostäderna.”*

Stationen målades i en grön kamouflerande färg. Fönstren togs bort och kördes till Djurarp i Rolfstorp. Därefter spikades plank för dörrar och fönster så att byggnaden mörklades, och taket täcktes med sandsäckar. Det fanns telegrafstolpar med plank på för att förhindra att någon sköt in på stationen.

Vidare berättas att området hårdbevakades. Vid grindarna stod vaktkurer med militärer eller "landstormsgubbar", som de kallades, som bar trekantiga hattar likt karolinska drabanter. Vid de två vaktkurerna fanns hundkojor med folkilskna schäferhundar. Man kom bara in på området om man hade passersedel. Vaktstyrkan hade sin förläggning i "snickerboa" inne på området. Det fanns skyttevärn nergrävda runt om stationsbyggnaden och även i den närbelägna dungen som kallades Klafserkulla.

> *"Å sen kommer man ju ihåg det här ständiga suset ifrån kyldammen. Man va ju nästan lite...rädd när man passera förbi här då. Mörkt va här i övrigt å kallt va det här."*

Två skyddsrum byggdes i anslutning till radiobyn, samt ett nära stationen och ett i skogsdungen utanför stationsområdet. Hemma hos familjen Palmqvist fanns i sängkammaren en lönnlucka med telefon som gick direkt till ett av skyddsrummen. Enligt en informant lär stationschefen ha varit mycket orolig under krigsåren att något skulle hända på stationen.

Fyrtio meter upp i ettans mast monterades ett plåtskydd med en skottglugg. Där skulle man obemärkt kunna stå och bevaka.

> *"Sen va det ju desse här...V2-bomberna som tyskarna skickade till England. Å då hade dom ju spärrballonger, engelsmännen...å det var utav nylontyg... det va ju en lång lina. Å det va många som kom in här över det va vi ju rädda för, bara för våran antenn."*

Alla som hade bil i kommunen, berättar en informant, uppmanades att köra till Varbergs flygplats och parkera på banan för att inte tyskarna skulle kunna landa. Några engelska flygplan på hemväg efter bombningar i Tyskland störtade vid ett tillfälle på Hallandskusten.

Åkte man ner till stationen i Varberg kunde man se när "tysktågen" passerade till Norge eller Finland. Ibland stannade de till men då var tyskarna hårdbevakade. Svenska militärer med vapen kontrollerade att ingen hoppade av eller satte en fot på perrongen. Om så skedde avlossades ett varningsskott.

Radiostationen skaffade sig en eldriven lastbil. Den gick varken fort eller långt, egentligen klarade den bara sträckan t/r Varberg. Batterierna laddades under natten så att de skulle räcka under nästa dags körning. Var bilen för tungt lastad gick den heller inte långt. En av informanterna fick ibland åka med sin far när han körde lastbilen.

> *"Det lät så härligt när den gick...det riktigt pep om den, när man drog på".*

En annan informant var med om att sätta upp hemliga stationer lite varstans i trakterna i s.k. bergrum. Man ville förvissa sig om att kunna hålla telegramtrafiken öppen ifall något skulle inträffa med stationen. Flera kortvågssändare installerades långt in i bergen med hopfällbara antenner som snabbt kunde placeras utanför. Man körde också ut reservmaterial på olika platser i bygden som en garanti ifall något skulle hända.

De hemliga stationerna var visst inte så hemliga för ortsbefolkningen. Alla visste var "berget" låg, enligt en informant.

I ett meddelande 20 januari 1941 skriver H. Palmqvist följande till personalen:

> *"Som bekant har Svenska Röda Korset åtagit sig att insamla socker till våra brödrafolk Finland och Norge. Behovet där är mycket stort, och man måste anse det vara en plikt för oss lyckligt lottade svenskar att räcka våra bröder en hjälpande hand. Vi har ju i förhållande till de flesta européer en mycket riklig sockertillgång.*
> *Naturligtvis bör alla försöka att offra så mycket som möjligt, men alla gåvor äro välkomna. Var och en får skänka upp till 2 kg socker ur ransonen för denna och nästa period. En familj på 4 personer får alltså skänka upp till 8 kg"… …"Med tanke på det goda hjärta som personalen här tidigare visat, hoppas jag på ett gott resultat."*

Telegramtrafiken på radiostationen svällde. Kablarna till England var brutna så trafiken fick dirigeras om. Man hade köpt in en kortvågssändare 1938 men nu inköptes ytterligare en med högre styrka. Nu skulle Grimeton ta över Englandstrafiken som tidigare gått via Danmark. Innan hade man endast haft förbindelse med Nord-Amerika. Och telegrammen "spottades" ut. Man hade kontakt med flertalet ambassader. SAQ gick för jämnan. Sändningarna skulle endast upphöra då flyglarmet gick.

Och som en av de äldre ingenjörerna uttryckte sig om SAQ:

> *"... den måste vara i luften. Å den skulle garanterat vara i luften dygnet runt. Varje sekund skulle den va. Vi fick, vi fick inte stå"*

Under den tiden var det heller inte att tänka på att ta ledigt:

> *"Den styrde, alltså ...trafiken styrde i stort sett våra, mer eller mindre, liv."*

Man hade tystnadsplikt och fick inte prata hur som helst om vad som skedde inne på stationen.

> *"Hemma tiger om SAQ. Allt vad du får säg, det slutar här vid ytterdörren".*

Försök till avlyssning av meddelandena gjordes säkerligen men i en artikel i Varbergsposten i november 1946 dementerar H. Palmqvist att telegrammen gick

att tyda. Han berättar att man använde sig av en talvändningsapparat, som fungerade så att orden vändes i etern och blandades om som i en kortlek, likt ett svårlöst chiffer. Vid mottagningen omformades ljuden till de verkliga och meddelandet kunde repeteras tydbart.

När freden äntligen kom återställdes allt till det normala. Jorden skrapades bort ifrån vägarna, fönsterrutorna sattes tillbaka och stationshuset målades åter vitt. Nu skulle en ny och spännande tid börja i Grimetons historia: kortvågens genombrott.

5 Stationsutveckling

5.1 Den korta vågens tid

Stationen hade varit hermetiskt tillsluten för massmedia och allmänhet under krigsåren och först i november 1946 bjöd H. Palmqvist in pressen efter medgivande av Telegrafstyrelsen. Han visade stolt upp radiostationen med dess nyinköpta kortvågssändare, hela åtta till antalet. Utbyggnaden av stationen hade gått på ungefär 1 miljon kronor. Varje kortvågssändare kostade mellan 30 000 och 100 000 kronor. (3)

Förutom England och Nordamerika hade man nu förbindelse med Belgien, Frankrike, Holland, Italien, Rumänien, Schweiz, Tjeckoslovakien, Ungern, Polen och Ryssland. Utomeuropeiska länder var Argentina, Brasilien, Japan och Siam. Ytterligare två nya Marconisändare från England var också på väg.

Kortvågen (KW) skulle ersätta långvågen men var ännu beroende av dag, natt och årstider. Även solfläcksmaximum och minimum påverkade den frekvens man fick välja. Fördelen med kortvåg var att man kunde överbrygga större avstånd och rikta dem på ett lättare sätt än med långvåg. Dessutom var kortvågen mer energibesparande. Men fortfarande var långvågen bäst när det gällde sändningar på natten eller under den mörka perioden på året. Därför köptes också nya långvågssändare så att trafiken skulle flyta dygnet om, året runt.

> *”Vi hade ju... varit förståndiga nog att använda nummer, så vet jag ju i alla fall, vi hade ju 14, för K 14 är den sista sändarn. Så det var alltid 14 sändare som stod där å hackade och malde dagen ut. Det var inte frågan om att den skulle ta emot ifrån 7 till säg 4. Utan det gick ju dygnet runt.”*

Antalet KW-sändare ökade till sexton vilket var som mest på gamla stationen. Telegramtrafiken dubblades åtta gånger efter kriget. Förut sändes två miljoner ord /år på långvågssändare till Nord-Amerika. Nu kom man upp i samma siffra på en månad med kortvågssändare. Ett telegram från sändare till mottagare tog bara 20 minuter till New York och kostade 1,25 kr/ord. Dyrast var det till Japan med 3,45kr/ord och billigast att telegrafera var till Belgien, 22 öre/ord. (3)

5.2 Rundradion kommer till Grimeton

Under 1950-talet utökade Grimeton sin verksamhet med rundradio. En stor mast med antenn byggdes på Påskberget i Varberg för mellanvåg, AM. I Påskbergsskolans källare stod AM-rundradiosändaren varifrån sändningarna skedde. Senare sattes en station upp för sändning på kortvåg, FM, vid tvåans mast.

”Det va ju egentligen den roligaste tiden som har varit...
Då kom ju det ena efter det andra, så det rulla ju på.”

Radiolänkar byggdes runt om i landet. Den första sträckan var i Mora, och på Gotland mellan Follingbo och Fårhult utanför Västervik sändes för första gången telefon över länk.

Ja så säg nånting om radio som inte Grimeton-folket har varit med i. Det är svårt att hitta.”

”Å det var ju förvånansvärt fritt ifrån, vad ska jag säg, ordergivning. Var å en gjorde nästan vad man hade lust. Det gällde å lösa problemen bara.”

När Nya stationen kom till 1967 blev sändningen av P1, P2, P3, P4 och närradio permanent installerad där.

6 TV – ett nytt medium!

6.1 Sändning högst upp i 6:e mast

”Allt skedde i december månad, kallt å blåst, ...Å då fick jag min enda tjänstedräkt jag haft, ...en skinnoverall. Men ...vinden är nästan omöjlig att stänga ute ...där ligger en landgång som är 47 m lång. Och där finns inte nåt skydd. Utan vi fick ju då hjälp nerifrån mastgubbarna som vi säger. ...Dom hjälpte så vi fick i alla fall en presenning ...monterade där uppe. Å där var ju inte tätning eller nånting. Vi hade dåligt med elektriskt ljus. Å man lyckades inte få tillräckligt med effekt heller. Å där höll vi på, förarbetet, då en vecka före... Försökte lyssna av. Vi måste först ha signalen upp till oss, innan vi kunde skicka den vidare ...det var ju på den tiden man inte hade så höga effekter på varken sändarstation eller nånting. Så det var ett väldans jobb att åka upp å ner å lägga av, å försöka ändra det här. Å vi hade lyckats å få, så att vi hade signal. ...sen skulle den här sändningen ske dan före julafton... Vi gick upp där å .. det blåste

den dan också förbannat nästan värre... men i alla fall ...där satt vi, vi gick upp ganska tidigt... Det hände ju nästan alltid lagen om alltings överföringsfel....Å det ville vi inte vara med om... vi ville ha signalen igenom här. Å satt där uppe å väntade hela tiden... Det var en sån där korg. Det var vår förbindelse med yttervärlden, ...den här hisskorgen ...vi satt där ...åt medhavda smörgåsar å kaffe....sen skulle det starta då någång vid 19-tiden. ...Det var kallt. Jag har aldrig frusit i mitt liv, som jag gjorde det dygnet... Det var många som visste om det här. Dom tänkte dom skulle få reda på, ifrån oss. Det går ju inte å ropa 120 meter i storm. Utan vi såg bara att bilarna kom ut och ställde sig nedanför. Å så försökte dom med ljuset, att vi skulle tala om för dom hur det gick för oss där uppe.

...vad vi vet, så gick det alltså, vi fick ett besked att dom hade fått fin bild till Stockholm."

Om denna episod berättade en av informanterna när han tillsammans med Hans Werthén gjorde den första TV-sändningen från Grimeton. Det lär ha varit Figaros Bröllop från en tysk teater. Året var 1955.

Under mitten av 1950-talet hade man börjat att experimentera med television på Chalmers tekniska högskola i Göteborg. Det hade också gjorts några försök på Kungl. tekniska högskolan i Stockholm med

"nånting som skulle likna TV."

Hans Werthén, chef för AGA, som tillverkade de första apparaterna var med vid starten och gjorde försök med bildöverföring. Och parallellt med Stockholm växer så småningom TV fram här på västkusten med Chalmers och professor Rydbäck, observatoriet i Kungsbacka och Hans Werthén.

Ett provisoriskt skjul, en s.k. "mätkåk" byggdes upp i masten. Skjulet var byggt av träskivor (som innehöll asbest) och invändigt klätt med aluminium. En informant minns hur krångligt det var att få upp de stora träskivorna. Han berättar hur vinden tog tag i "Storan" med skivorna och stundtals hamnade de utanför masten.

Man kontaktade antennspecialister från Åkersberga och satte upp ett antal antenner för att man skulle komma åt Eurovisionsprogrammen via Köpenhamnssändaren i Gladsakse på Själland. Men arbetet var svårare än man trott. Antennelementen var provade att klara stormstyrka upp till 50 m/s, men var inte testade vid låga vindar; när det blåste 8 m/s blev det resonans i pinnarna och många vibrerade av och fick bytas ut. Vid en storm vek sig två av antennerna och fick tas ner.

Det var heller inte alla som tyckte det var helt smärtfritt att vistas på den smala landgången och arbeta med länkningen.

"Å då ska jag erkänna, att jag reste mig aldrig när jag var där uppe, utan jag kröp ut...när vi skulle panorera in den."

Under en kort tid hade man denna provisoriska TV-station uppe i masten.

> *”Man kunde ju sitta där fram till 10. Å det fanns ingen belysning i masterna, utan det röda flygfyrarna. Å det va svart som tusan på hösten, å regna å blåste med.”*

Man turades om att sitta däruppe under sändning och sköta en signalgenerator där det skulle växlas mellan svarta och vita färger. På testbilden liknade de balkarna i ett fängelsefönster som informanterna kallade för ”Härlandamönster” (efter Härlanda fängelse i Göteborg, nu nerlagt). Men det var inte mycket till program den första tiden. Mest testbilden, några idrottshändelser och en och annan gammal film.

> *”Aldrig i livet att jag ska skaffa mig en TV – det flimrar ju hela tiden”,*

sa en av de informanter som var med och byggde ”mätkåken”. Och en annan berättar:

Hans Werthén, chef för AGA och svensk TV-pionjär, rustad för uppstigning och sändning anno 1955. Foto: Robert Almqvist.

”...jag läste en TV-kurs hur det fungera, avsökning å sånt. Så jag visste ju hur det skulle fungera. Men nog tyckte en att det va konstigt. Å konstigare blev det, sen en hade läst den där kursen...”

Men TV kom för att stanna. När VM i fotboll gick av stapeln i Sverige 1958 satt många och tittade på matcherna i den nyinköpta TV-apparaten. Hade man inte egen TV så trängdes man i grannens soffa.

Varberg fick snart en egen TV-station som placerades vid fyrans mast. Denna andra station flyttade så småningom in på Nya station då den togs i bruk.

6.2 Länkarbete

Den provisoriska länken i sjätte masten ersattes snart. Nu började en bråd tid i Sverige. Det skulle byggas TV-länkar från söder till norr. Tjänsten köptes in av Siemens, så tyska arbetslag kom hit och monterade och drog länkstråk i landet. Även italienska lag, från Telettra var med och byggde hjälplänkar i slutet av 1960-talet. Några av mina informanter var med och de kallade sig själva för rallare. Man reste från plats till plats, genom hela Sverige och hjälpte de utländska arbetslagen med transporter och annan ”markservice” som hotellbokningar. Och språkkunskaperna i engelska eller tyska var inte alltid så bra .

”...så vi pratade mycket med händerna. Å hur det var så förstod vi varann rätt så bra”.

De tyska arbetslagen gjorde ett fantastiskt jobb. De mätte med vattenpass och ”sydde” ihop kablarna innan de kläddes in i plåtlådor, även den minsta kabel måste ligga helt rätt.

”Dom hade ett otroligt pedanteri!”

Men så var disciplinen oerhört hård, man hade stor respekt för arbetsledare och inför chefen stod man nästan i givakt. Man duade inte varandra utan titeln var ”Herr” före efternamnet. Tyskarna och italienarna ”låg på räkning” och var betalda av televerket, vilket gjorde att de hade råd att bo på flotta hotell. Grimetonpersonalen däremot hade traktamente vilket inte lär ha varit så högt.

”Man leta ju alltid upp det billigaste hotellet för att ens traktamente skulle gå ihop”

6.3 Länkstationer

Allteftersom länkarna byggdes ut, sattes också länkstationer upp. Dessa skulle bemannas av Grimetonpersonal. En man satt vakt på varje station under sändningstid för att sköta länkvändningen. TV-tittarna blev då meddelade ”Paus för vändning av länk”. Man bevakade också om något fel skulle inträffa, t.ex. om

ett radiorör gick sönder. Men det inträffade sällan några problem, enligt informanterna. De första stationerna som kom till i Halland låg i Åkulla (Grönemad), Slättåkra och på Hallandsåsen (Algutstorp).

Denna bevakning upphörde redan i början av 1960 talet.

Antalet länkstationer som skulle underhållas växte. Det gällde att snabbt ge sig av när fel inträffade. Men alla länkstationer låg inte "vänligt" till. En informant berättar att vid Borlunda station låg en herrgård med en beteshage för tjurar. Med händerna fulla med instrument drog han ett 25-tal nyfikna tjurar till sig. Trots att han sprang hann de upp honom men han lyckades ta sig oskadd in i stationen. När mätningen var klar, stod de utanför och väntade. Och hornen passade de på att fila mot stationsväggen. Efter några timmars väntan tröttnade de och drog iväg. Min informant pustade ut och skyndade mot bilen.

Man satte också upp länkstationer runtom i Sverige. Det innebar bl.a. att göra signalmätningar för att få rätt avstånd och höjd på master för att få en bra förbindelse. En informant minns de olika platser han arbetat på. Och solen sken inte alla dagar.

> *"…Å det va uppe på fjälltoppen, kallt å jävligt å snö, fick krypa i masten ibland."*

6.4 OB-sändningar

För att kunna göra TV-sändningar från olika platser i landet krävdes mobila stationer som byggdes upp till sändningen och togs ner när den var slut. Några av informanterna arbetade med denna verksamhet under 1960- och 70-talen och reste i hela Sverige. Oftast hade man en mastbil med en fyrkantsmast (teleskopmast) med sig. Bitvis kördes den mekaniskt upp och inmatades sedan på ett radiolänktorn.

> *"Det kunde ju va 2, 3, 4, 5 dagsverken för 2 - 3 man å bygga upp ett sånt där radiohopp. Å det kunde ju hända att det blev ett inslag i Aktuellt på 10 sekunder."*

Programmen kunde variera, från sportsändningar som Vasaloppet till midsommargudstjänster och bevakning av gamle kungens sjukdomstid. Och de mobila stationerna kunde se olika ut. Vid en tennisturnering i Båstad byggdes en mellanstation på Lantmännens silotorn i Laholm. Då fick utrustningen hissas och bäras upp. Och tungt var det. Länkarna vägde 45 kilo per styck jämfört med fem kilo idag.

När Gustav VI Adolf skulle jordfästas byggdes många länkar för att radio/TV skulle kunna bevaka hans sista färd. Länkar drogs på riksdagshuset, på riksbanken och ut till Haga där begravningen skedde.

Det blev många resor och hotellvistelser men även tältningar. För inte kunde man lämna dyr utrustning under natten på någon obevakad sändningsplats

som man just byggt upp. Först på senare tid anlitades vaktbolag för bevakningen. De informanter som arbetat med dessa OB-sändningar har trivts med utmaningen att ständigt lösa nya uppgifter och nöjet att få närvara vid de olika evenemangen.

6.5 Kanalfördubbling

Så blev det TV:s tur att få fler kanaler. Vem minns inte reklamsnuttarna med Martin Ljung som balanserade uppe på takåsarna och skrek:

”Det är dags nu!”
”Vadå?” ropade någon nerifrån gatan.
”Att skaffa TV 2 antenn!”

Året var 1969. Nu började man också att prata om strålning vilket tidigare inte varit känt. Sändningen låg nu på en högre frekvens och på en högre uteffekt än vad TV1-kanalen gjorde. Man blev då osäker om denna strålning var farlig och gjorde diverse mätningar. Men det visade sig att den starkaste strålningen kom från FM-sändaren och inte från TV, vilket väckte viss oro. Tidigare hade man helt ovetande stått i spänningsfältet från öppna FM-sändare och spårat och lagat fel.

”Men å andra sidan sett så, så har gubbarna här levt länge, samtliga nästan...”

Nu restes en ny antennbärare, den s.k. högmasten, som mätte 260 meter! Parallellt med TV-utbyggnaden planerades också en ny station på området. Den invigdes 1967 och var toppmodern med den tidens mått. Det var första gången man vågade att sända LV, KV, FM och TV i samma byggnad.

Nya station med sitt 260 meter höga antenntorn invigdes 1967. Härifrån sänds numera bl.a. samtliga svenska radio- och TV-kanaler. Foto: Hans Bergfast.

7 Nya stationen

7.1 Telegramtrafiken upphör

År 1967 stod den nya stationen klar inne på området, ett mörkt platt tegelhus med några få fönster. Uppförandet krävde en hel del grävarbete av de anställda, bl.a. för de kablar som gick ifrån de nya antennerna in till stationen. Visserligen hade man grävmaskin till hjälp men marken var vattensjuk och jorden ville bara rasa igen. Man satte slutligen tegelstenar mellan kablarna och täckte med sand.

Hit köptes nya, moderna kortvågssändare och långvågssändare. Nu skulle man inte behöva sköta dem manuellt eftersom de var automatiska. Men de nya automatavstämda kortvågssändarna var tio gånger mer komplicerade än FM- och TV-sändarna. Det tog sin modiga tid att ta sig igenom många krångliga anvisningar skrivna på teknisk tyska, berättar en informant.

Man hade också genom omorganisationer draget ner på antalet anställda vilket innebar en sändarvakt i nya stationen och en maskinvakt i gamla. På natten fanns endast en maskinvakt som servade båda. På senare tid, när verksamheten minskat, räckte det med en ”sovande” jourhavande vakt under natten på Nya station.

Under 1970-talet minskade telegramtrafiken och Göteborg Radio tog över sändarna för kustradio och telefoni med fartyg. Den sista telegramtrafiken gick till Hanoi.

Slutligen tog satelliterna över och all telegramtrafik från Grimeton upphörde. Efter ännu en omorganisation återstod fem man som skötte kustradion, KRA. Den kustradiostation man hade samarbete med var Onsala som ombesörjde trafik med fartyg runt om i världen. (Även över sändarstationen i Vallda).

I början av 1980-talet kom Maritex (automatisk marintelex) till Grimeton. Man satte upp riktantenner på några sändare. Visserligen hade den svenska handelsflottan krympt, men det blev ändå mycket att göra med underhåll på sändarna, vilka oftast var av äldre datum vilket gav mer problem.

Under 1980-talet gick de anställda många kurser inom radioteknik: digitalteknik, halvledarteknik, elektronrörsteknik, mätteknik m.m. Kurserna var nödvändiga för att förstå den nya tekniken.

7.2 Flygfyrar

När Landvetter flygplats byggdes på 1970-talet var många radioarbetare utlånade dit, varav åtta från Grimetonstationen. Man byggde upp radioutrustning och kopplade in alla de system som är för radar och ILS-instrumentlandningssystem. Man började med att gjuta fundament till de olika antennerna. Sen skulle allt monteras. En informant minns hur de efter ett snöoväder fick skotta fram utrustningen innan de kunde börja arbeta. En annan gång blev de också utsatta för vädrets makter. De satte upp antenner som var ”svamplika” och det fick inte komma någon fukt i dem. Eftersom de inte var färdigmonterade satt ”hattarna”

lite löst på. Plötsligt blev de överraskade av ett åskväder och alla hattarna flög av. Så kom regnet. När allt var monterat skulle utrustningen finjusteras av Luftfartsverket...

”Det va aldrig några klagomål”,

berättar en informant stolt. Arbetet på Landvetter tog cirka ett och ett halvt år.

ILS-arbete gjordes också vid Halmstads flygfyrar. Installationen började 1965 efter den stor olyckan på Ängelholms flygplats då många dog och som påskyndade utvecklingen. En av informanterna arbetade med detta under några år och var med om många flygturer för att testa systemet.

Inseglingsfyrarna, som användes av fiskefartyg utefter kusten, kunde också krångla. Signalsystemet var relästyrt och det blev många reparationer under årens lopp. Det kunde ringa mitt i natten om systemet var ur funktion och då var det bara att sätta sig i bilen och ge sig iväg för att reparera.

8 Mobil som kommit för att stanna

8.1 Historik och utveckling

”Å så ett tusen nio hundra tjugo år efter Kristi födelse, så kom dom underfund med att här va elektriska bärvågor och kunde använda dom. Å så nu åttio år i bakfickan, den där mobiltelefonen.”

Sverige var först i världen med helautomatisk mobiltelefoni. Året var 1956. Tekniken kallades MTA och ersattes 1960 med en ny, kallad MTB. Grimeton var inte med i starten utan först under 1970-talet etablerades det första systemet med MTD på stationen. När de få kvarvarande anställda väl satt sig in i den nya tekniken kunde de räkna med att arbetet var räddat för många år framöver.

Galjonsfiguren för hela mobiltelefonin i Sverige är Östen Mäkitalo, Stockholm. Tack vare hans samlade kunskaper inom radiotekniken från alla möjliga grenar har mobiltelefonin utvecklats som ett slags korsbefruktning genom Televerket Radio.

Det första systemet MTD, privatradio, var mycket otympligt. Det var ett manuellt system som infördes i avvaktan på att ett landstäckande automatiskt system skulle bli färdigt. Man fick ringa upp en telefonist som kopplade till de bilar som hade installerat mobiltelefon. De såg ut som små resväskor och främst var det taxirörelser, brandkår, polis och åkerier som var de första användarna. Det var först när den integrerade kretsen var färdigutvecklad som apparaternas format kunde krympas. På mitten av 1980-talet började installationen av NMT-stationerna. Från system 450 gick utvecklingen till 900-systemet. I Göteborg finns också ett system som heter 1800.

Material till mobilstationen flygs till Vinga på 1990-talet. Foto: Bo Svensson.

Under 1990-talet har utvecklingen fullständigt exploderat. F.n. heter systemet GSM – som snart kommer att ersättas av ett nytt! Och det finns gott om tilläggstjänster. Mobiltelefonen har blivit var mans egendom. Strålningseffekter av mobiltelefonerna är ännu inte helt utredda och forskning pågår. Man vet dock att det inte är bra att ha antennen för nära huvudet och många skaffar sig därför hörlurar. Fler undersökningsresultat är nog att vänta.

8.2 Mobilstationer

För mobiltelefonins snabba utbredning krävs mängder av mobilstationer. Under 1980- och 1990-talen har några av informanterna satt upp stationer runt om i Halland, Bohuslän och delar av Västergötland. Den allra första stationen ligger på Brudaremossen i Göteborg.

Mobilstationerna ser idag ut som små containers, 3x4 meter och anländer tomma. Därefter ska utrustningen installeras av radiotekniker och provas innan arbetet är klart. I Göteborg finns det gott om sådana stationer, ju tätare område desto tätare med installationer.

Det görs mätningar för att ge bästa möjliga täckning och man har installerat mobilstationer på många ”omöjliga” platser som t.ex. högst upp på Älvsborgsbron och ute på fyrön Vinga utanför Göteborg. Snart finns inget ledigt luftutrymme och frekvenser i hundratal snurrar runt – och igenom – våra huvuden.

> *”Vi har såna där basstationer på dom mest omöjliga ställen. Uppe i vattentorn å överallt där vi kan komma åt. På vindar å nere i skyddsrum.”*

En informant som varit pensionär några år tillägger:

> *”I Göteborg är det hur många som helst. Jag har nästan vart på vartenda tak i Göteborg. Jag va så trött på det till slut, att det va skönt när vi fick sluta.”*

9 Omorganisationer

”Jag har i alla fall överlevt alla de här omorganisationerna”,

säger en informant som nyligen gått i pension. Under årens lopp har skett flera organisationsförändringar på radiostationen. Från början hette det Televerket Radio och man tillhörde Varbergs Radiosektion. 1965 skedde en förändring och det blev anställningsstopp. TV/Radio-länknätet var utbyggt och nu skulle stationerna delas upp geografiskt i Sverige. Varbergs Radiosektion delades mellan Göteborg och Malmö. Vid den tiden hade man som flest anställda i Grimeton, 51 personer.

1968 bestämdes att uppdelning skulle ske efter teknik och funktion, och en ny omorganisation startade. Kontorsanställda fick flytta över till Göteborg där all administration skulle ske vad gäller fakturering, reseräkningar m.m. En nybildad grupp skulle syssla med underhåll och installation. Vid den tidpunkten valde också en del att söka nya tjänster. Man flyttade bl.a. till Oskarström eller Finnveden, vars stationer man tidigare varit utlånad till. I mitten av 1970-talet var man runt 25 anställda, successivt minskade antalet efter pensioneringar och överflyttningar.

”Och varje gång någon gick i pension försökte vi trolla med vaktlistor och sådant. Minskade lite här och där och såg till att det i alla fall fungerade”

Vid mitten av 1970-talet kom ROG (Radio Område Göteborg) vilket innebar ny uppdelning och några anställda kom att tillhöra Göteborg, fast de var stationerade i Grimeton. Det blev mycket att serva, från Falkenberg till Strömstad och inåt Dalsland med länkstationsservice, mastuppbyggnad och underhåll.

Informanterna har lite olika åsikter om följderna av alla omorganisationer. De allra flesta tycker att det har varit jobbigt och att man inte mått bra av det. Någon tyckte att tillvaron inte längre var fast, att man blev osäker och kände sig pressad. En annan blev misstänksam inför varje organisationsförändring om var man skulle hamna o.s.v. De som tyckte annorlunda sade så här:

”Direkt orolig vet jag aldrig att jag har vart. För här har ju vart jobb. Det är bara det att arbetsuppgifterna har ändrats liksom hela tiden.”

”I princip har vi skött det precis som vilken speceriaffär som helst i alla fall och jobbat som vi alltid har gjort. Vi har inte följt de formella vägarna riktigt, för då hade det inte fungerat.”

När det blivit färre anställda har arbetsuppgifterna blivit fler. Man har då fått låna in en massa ”folk” ifrån ”stor-Telia” för att lösa situationen. Under 1990 – talet bildade rundradio ett eget bolag, Svenska Rundradio AB, Teracom, och år 2000 bildades Swedia Network. De få ”Grimetonanställda” idag arbetar under dessa bolag.

10 Föreningsliv

10.1 Pistolskytteföreningen

På H. Palmkvists tid bildades en skytteförening på radiostationen, som det var obligatoriskt att tillhöra. Övningarna skedde under arbetstid på en skjutbana nära stationen. Även den kvinnliga informanten har varit med ett tag. Många blev duktiga, deltog i tävlingar och vann medaljer. H. Palmqvist tog själv silvermedaljer och hade ett brinnande intresse för pistolskytte. Även om man inte var speciellt duktig på skytte upplevdes det som ett positivt avbrott under arbetsdagen att få gå ifrån ett par timmar för att skjuta.

Klubben var väldigt aktiv under H. Palmqvists tid med tävlingar varje månad. År 2000 upphörde skytteföreningen på grund av bristande intresse från de allt äldre medlemmarna. Några nya har inte kommit till.

10.2 Driftsvärnet

H. Palmqvist ville att alla på stationen skulle deltaga i driftsvärnet, DV. Han ansåg att det var minst lika viktigt att delta där, och i skytteföreningen, som att sköta sitt arbete. Efter kriget blev detta mycket påtagligt. De som deltog i DV var också krigsplacerade på radiostationen. En av informanterna deltog ej, vilket inte uppfattades positivt av chefen – han ansågs som illojal.

10.3 Fotbollsföreningen

Många av stationens anställda deltog i Grimetons Idrottsklubb. Man deltog i serie- och distriktmästerskap. H. Palmqvist följde detta noga och var mycket stolt över sina ”pojkar” om det gått bra för dem. Efter en match i DM stod det att läsa om dem i Hallands nyheter. Han kallade in en av de anställda och berömde dem för sin bragd. Det hade nämligen stått i tidningen att flera av dem var anställda på radiostationen.

”Det tyckte han om. Då blev han större. Då blev man genast mer populär.”

Att spela fotboll med sina arbetskamrater på fritiden gjorde att man också fick en bättre arbetsgemenskap under dagen. Det var också ett sätt att öka trivseln på arbetsplatsen genom ett gemensamt intresse. Och lagandan stärktes. Fotbollsföreningen är fortfarande aktiv.

11 Livet i stationsbyn

11.1 Som ett brukssamhälle

Då radiostationen invigdes 1925 kunde också några anställda med familjer på stationen flytta in i den nybyggda radiobyn. Radiobyn, eller stationsbyn som den också kallas, bestod av en stor ingenjörsbostad, två förmansbostäder samt två parhus för fyra familjer. Under 1950-talet byggdes ytterligare ett parhus i samma stil. Alla hus var rödmålade med vita fönsterbågar. Till husen hörde uthus där man kunde hålla svin och höns. Ingenjörbostaden samt förmännens hus uppfördes av Forsjö Trävaru AB och parhusen av Anders Diös.

Husen var utrustade med vedspis i köket och i de övriga rummen kamin och kakelugn. I parhusen delades källaren och utedasset låg på gården. Det byggdes också en tvättstuga som alla anställda på stationen kunde utnyttja.

Byns karaktär påminner om en gammaldags bruksmiljö. Husen ligger utefter en central gata med chefsbostaden vid gatans slut, väl synlig som en herrgård. En almallé förstärker också intrycket.

Ingenjörsbostaden eller chefsbostaden var störst av husen och hade tambur, serveringsrum, kök, matsal, vardagsrum och herrum på bottenplan samt på övervåningen badrum, sängkammare, jungfrukammare och gästrum. Förmansbostäderna – vilka också ingenjörerna bodde i – var något mindre till ytan.

Parhusen bestod av två rum och kök vardera med två små ungkarlsrum på andra våningen. Dit upp kom man via en trappa i den gemensamma mittuppgången. Vid elevrummen, som de också kallades, installerades på senare tid en toalett men däremot inga köksmöjligheter. Elevrummen var till för arbetare som var en kort tid på stationen, ofta i samband med mastmåleri eller under praktikperioder. En informant berättar att de ofta hade någon elev inbjuden på middag. Vid mitten av 1960-talet renoverades andra våningen och elevrummen försvann. Nu fick familjen i huset ytterligare ett sovrum. År 1980 var det möjligt att köpa ut sitt hus vilket de flesta gjorde.

Under 1950-talet var hyran 49 kr per månad i parhusen, under 1970-talet hade den stigit till 450 kronor.

Tolv informanter har bott/bor i stationsbyn. Två bodde här som barn, de övriga flyttade hit som gifta. Eftersom det var tjänstebostäder fick man flytta från byn när man gick i pension. Detta löste man genom att bygga eller köpa eget hus i Grimetontrakten. Någon officiell lista på dem som fick tillträda ett hus finns inte. Det lär ha löst sig allteftersom, enligt informanterna.

Alla har heller inte varit intresserade av att flytta in i byn.

> *”Det blir ju som en form av äktenskap. Ännu större äktenskap, alla har med varandra å göra där uppe.”*

Boendet i byn kan delas in i tre generationer. Den första tidens radioarbetare bodde här fram till 1950-talet, därefter flyttar den andra generationen radio-

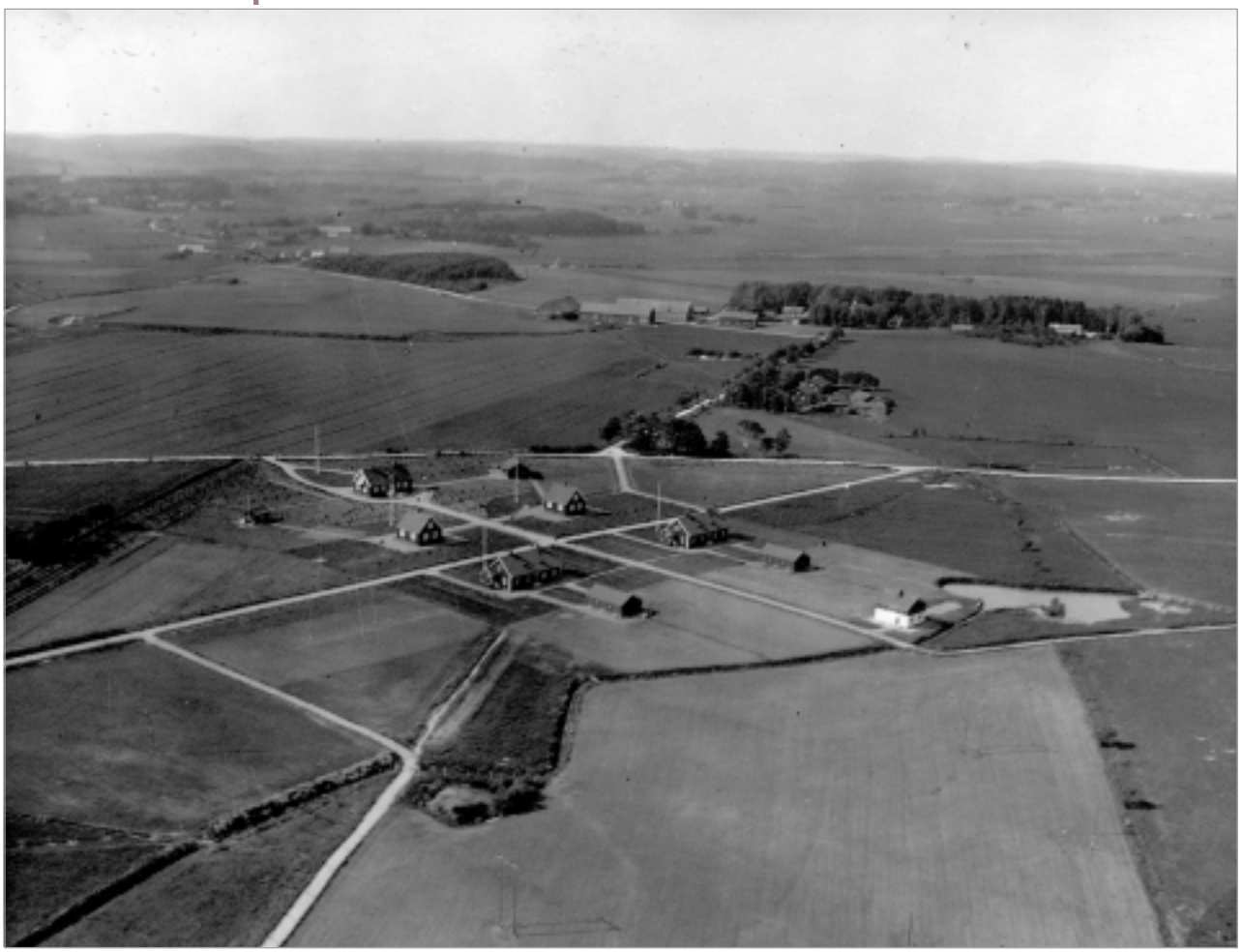

På flygfotot från 1920-talet syns tydligt hur radiobyn liknar en gammal bruksmiljö. Husen ligger längs en central gata med chefsbostaden vid gatans slut, väl synlig som en herrgård. Bilden tillhör Landsarkivet, Uppsala.

arbetare in med sina familjer och till sist kom den yngsta generationen som fortfarande är anställda. Idag bor några av den andra generationen kvar efter pensioneringen sedan det blev möjligt att köpa ut husen under tidigt 1980-tal.

11.2 Trädgårdar

Trädgårdarna runt husen sköttes av en trädgårdsansvarig på stationen. Gräsmattan runt chefsbostaden skulle klippas och på alla tomter klipptes häckar och äppleträd och på hösten räfsades löven bort. Trädgårdarna var ganska stora med god plats för grönsaksland och blomrabatter. För ett parhus ingick cirka 5000 kvm mark. Chefsbostaden hade störst trädgård med många fruktträd och planteringar. Reparationer och måleriarbeten samt skottning av snö ingick också i dessa tjänstebostäder. En informant minns när han skottat gången från byn till stationen men fick bannor av linjemästaren. Gången var inte tillräckligt rak så han fick göra om det. Efter att ha spänt upp rep längs sträckan kunde han skotta så rakt att linjemästaren blev nöjd!

11.3. Familjeliv

11.3.1 Kvinnorna i byn

De första familjerna som bodde i byn tillhörde den gamla generationen som inte sade du till varandra. Man kallade varandra för fru Almkvist, fru Rylander eller fru Nordström t.ex. Man umgicks inte med H. Palmqvist på fritiden men hälsade förstås artigt när man möttes.

Den generationens kvinnor var hemmafruar och skötte man, barn och hushåll. Ibland kom mannen hem för att äta frukost och några timmar senare för att äta middag. Det blev en anpassning med tider och matlagning. Men oftast skickades barnen iväg till stationen med matlådor, s.k. unikaboxar, till sina fäder. Man hjälptes också åt med varandras barn om någonting hände.

Kvinnorna, även fru Palmkvist var engagerade i Röda korset och de träffades regelbundet och hade symöten. Man var också engagerad inom Lottakåren.

Tiden före Andra världskriget gick en ”torgskjuts” på lördagarna in till Varberg så att Grimetonfruarna kunde veckohandla. Visserligen fanns en lanthandel nere vid stationen men den hade förstås ett litet sortiment. Det var en av stationens bilar som man körde till stan med. Under de första åren var det lastbilen som körde. Men efter kriget försvann den servicen och familjerna började så småningom skaffa sig egna bilar.

På senare tid började också kvinnorna förvärvsarbeta och symötena upphörde.

11.3.2 Barndomstid

Att växa upp i radiobyn kan antas ha haft drag av ”barna i Bullerbyn”! Väl skyddade från annan trafik och i lummig grönska fanns små cykelvägar och en stor park att leka i. Barnantalet varierade under årens lopp. Under 1950-talet

Radiobyn erbjöd en trygg och harmonisk uppväxtmiljö där barnen kunde leka fritt. Marianne Börjesson på ett privatfoto från början av 1930-talet.

Tjänstebostäderna har på senare år förvandlats till kärleksfullt vårdade privatvillor i lummiga, stora trädgårdar. Foto: Arne Persson, Museet i Varberg.

var här som flest, cirka femton, och nästan alla flickor. Det inbjöd förstås till många lekar. Man lekte tjuv och polis, spelade teater, cyklade runt på småvägar, pallade äpplen i trädgårdar, även i Palmqvists. På vintern åkte man skridskor på dammen inne på stationsområdet. Barn till anställda kunde röra sig fritt inom området. Andra barn var inte välkomna där.

Man sprang ofta in till pappa med en liten frukostbox. Hade man tur fick man sig en liten åktur upp i masten. Detta gällde förstås alla anställdas barn och inte bara dem som bodde i stationsbyn. En av informanterna berättar, att hon kallades för ”radiomasternas lilla flicka” av sina kamrater.

> *”Å man var aldrig rädd. ..för åskan eller nånting sånt där. För pappa sa alltid att det är ingen fara. För åskan, slår den så slår den i masterna.”*

En annan informant minns när hans mor hade symöte hemma under 1930-talet. Och busig som han var kom han på att han skulle skrämma symötestanterna som satt så snällt därinne och sydde. Tillsammans med några kamrater ”strök” de utanför huset och avlossade ett skott. Tyvärr blev det ingen succé. Ingen hörde skottet och själv blev han skadad så att blodet rann i pannan.

Man kunde bli inspirerad av omgivningen och göra som en annan informant, bygga egna master! Han hade sex träpålar som han skrapade och målade i sin barndoms trädgård.

11.5 Gemensamhet/högtider

Grannsämjan har alltid varit god enligt informanterna, men man har inte umgåtts så mycket med varandra. Några familjer har träffats då och då, framförallt när TV var nytt och inte alla hunnit skaffa sig en apparat. Idag träffas man för att spela kort eller för att göra cykelturer till Grimsjön.

Påsk var den enda högtid man förr firade ihop. Vid en plats som kallas ”den gamla trädgården” samlades ris på hög till den stora påskbrasan. Det var en gammal ödetomt med stor trädgård i bortre ändan av stationsområdet. Midsommar och jul firades med egna familjen och släktingar. Och under 1950-talet, då det var som flest barn i byn, bjöd familjen Almkvist på julgransplundringar.

Alla har trivts bra i byn. Närheten till arbetsplatsen samt att man hjälpts åt har varit en stor fördel. Den enda nackdelen var att personal som bodde i byn var ”lättillgänglig” på fritiden om något hände på stationen.

12 Vad händer på stationen idag?

En viss verksamhet finns i dag kvar på Grimeton. De anställda kallas serviceingenjörer och är uppdelade på Nya resp. gamla stationen. En är stationsföreståndare och finns alltid på plats, medan de andra är ute och servar slavstationer eller mobilstationer. Ute på ”Nya” har en stor del av utrustningen bytts ut. Nu används digitala och analoga system för TV och radio. På kortvågssidan körs Maritex men den kommer troligen snart att avvecklas. Marinen är fortfarande kund för trafik till ubåtar. Efter alla omorganisationer är personalen uppdelad på Telia, Teracom och Swedia Network. Totalt är nio personer kvar i verksamheten på Grimeton.

13 Föreningen Alexander

I princip alla intervjuade är medlemmar i vänföreningen Alexander. Den startades 1996 och har f.n. 150 medlemmar. Föreningen verkar för att bevara och levandegöra den äldre tekniken. I studiecirklar och arbetsgrupper utvecklas och vidareförs personligt kunnande för skötsel och drift av maskiner och sändare. Man behöver inte vara anställd eller ha varit anställd på stationen för att var med. Även andra som t.ex. radioamatörer är välkomna att deltaga. Föreningen verkar för dokumentation av stationen och samlar in foton och annat arkivmaterial. Man deltar också aktivt för att få ett Science Center där gammal och ny teknik ska visas. Vänföreningens medlemmar svarar för guideturer på stationen och tar emot allt från skolklasser till intresserade gruppbesök. Under sommaren arrangeras ”öppet hus” för allmänheten.

14 Pensionärsliv

De flesta av informanterna är idag pensionärer. Eftersom många är aktiva i vänföreningen har man fortfarande en koppling till stationen. Just nu är en del extra aktiva i samband med det planerade teknikcentret. Kafferummet på stationen blir ibland samlingsplats och över en kopp kaffe sitter man och minns de tider som gått med alla resor och upptåg. Nu finns tid för eftertanke och händelserna faller på plats.

Man trivs bra med tillvaron som pensionär och eftersom alla har hus har man fritiden ”räddad”. Den yngre generationen som har några år kvar börjar förstås fundera över den stundade tillvaron. Någon vill resa, en annan vill fördjupa sig i sina intressen, men de flesta ser fram emot att få göra som han vill. Och man hjälper gärna till när det nya bygget står klart.

En informant säger med glimten i ögat att han och en annan gammal radioarbetare ska gå med en metalldetektor och ta reda på om det ligger någon sanning i sägnen om att en mängd antennlinor grävdes ner på området för att dölja en felbeställning.

15 Iternia Science Center

Det planerade teknikcentret – Iternia – möts med blandade känslor av informanterna. Någon är skeptisk och är rädd att mastunderhållet kan bli lidande om alla pengar går till nybygget. En annan undrar hur länge man tror att folk kommer och tittar på ”nånting sånt här”. Man vill också att allmänheten ska kunna utnyttja Iternia och inte bara skolor och andra inom eltekniksektorn.

De flesta tycker dock att det är bra att något händer i lilla Grimeton igen, och några tycker att det är helt fantastiskt och bra på alla vis att man bevarar stationen men också lär ut radioteknik och för kunskaperna vidare. När nu Grimeton blivit kultur- och industriminnesmärkt räcker inte stationen till för att ta emot alla besökare utan ett nytt hus med museidel blir nödvändigt att bygga.

Informanterna är också mycket stolta över all publicitet som stationen fått i samband med teknikcentret och senast vid ansökan om att nominera Grimeton till världsarvslistan. Alla åren av slit har inte varit förgäves, allt det som man lagt sin själ i och sina händer vid blir nu förevigat!

Slutord

Det har varit en spännande tid för mig att få göra dessa intervjuer på Grimetons radiostation. Från början hade jag bara en vag föreställning om vad som skedde här, men efter varje intervju har jag kunnat lägga pusselbit till pusselbit så att det nästan känns som om jag själv varit anställd. Bilden av stationen växte fram allt-efter varje intervju beroende på skiftande arbetsuppgifter, det 75-åriga tidsspannet samt att man upplevt sin vardag på olika sätt. Gemensamt för alla intervjuer har dock varit att man varit stolt över sina insatser, oavsett vilket arbete man haft på stationen. Trots tunga och slitsamma arbetsuppgifter så verkar alla ha trivts, eftersom man fått deltaga i en teknikutveckling med oanade möjligheter. Byta arbete verkar ingen ha funderat över.

”Man föddes i stort sett te att vara på radiostation”,

säger en av de äldre informanterna. Det säger en del om inställningen till arbete förr i tiden. De allra flesta blev kvar på radiostationen i hela sitt yrkesverksamma liv. Av 26 män har 20 varit här i runt 40 år vilket bekräftar hans uttalande. I princip växte man in i arbetet och var lojal mot chef och arbetskamrater och tog sitt ansvar för verksamheten. Man skulle kunna tro att arbetsplatsen är unik men jämför man t.ex. med varven i Göteborg syns samma mönster. En artikel ur Göteborgs-Postens bilaga ”Två dagar” (4) berättar om män med 35 à 40 arbetsår på Eriksberg, Lindholmen och Götaverken.

Under 1940-talet sade man: ”Bli inte en hoppjerka… stanna kvar vid din arbetsplats”. Uppmaningen gick inte att ta miste på. Samhället var på frammarsch och utvecklingen gick stadigt uppåt. All arbetskraft behövdes. Och de anställda var också stolta över att få dra sitt strå till stacken. Men under 1970-talet ökar konkurrensen från utlandet och det sker förändringar i samhället som påverkar både varv och verkstadsindustri. Omorganisationer, uppsägningar och en ny, demokratisk samhällsstruktur växer fram. Arbetsplatsen Grimeton har kanske varit en i mängden av arbetsplatserna från denna epok. Vi blir alla påverkade av hur samhället utvecklas och vad som ”gäller”.

Idag blir vi mer attraktiva om vi har olika yrkeserfarenheter och vågat ”bryta ny mark”. Företag flyttar utomlands och med datorernas hjälp arbetar vi mer internationellt och har arbetskamrater världen över. Ny tid, nya tänkesätt.

Grimeton har varit en kraftigt mansdominerad arbetsplats med få kvinnor. Detta är kanske inte så konstigt. Verksamheten har inte lockat kvinnor och förr levde vi ju under mer traditionella livsmönster.

Av de fem kvinnor jag intervjuat har en arbetat på stationen med kontorsarbete. Under hennes korta Grimetonperiod var där tre kvinnor. Enligt henne trivdes de ”i sin minoritet”. Under 35 år fanns endast en kvinna på kontoret och hennes ”barska” attityd, som var känd på stationen, hade hon kanske utvecklat för att överleva bland alla männen.

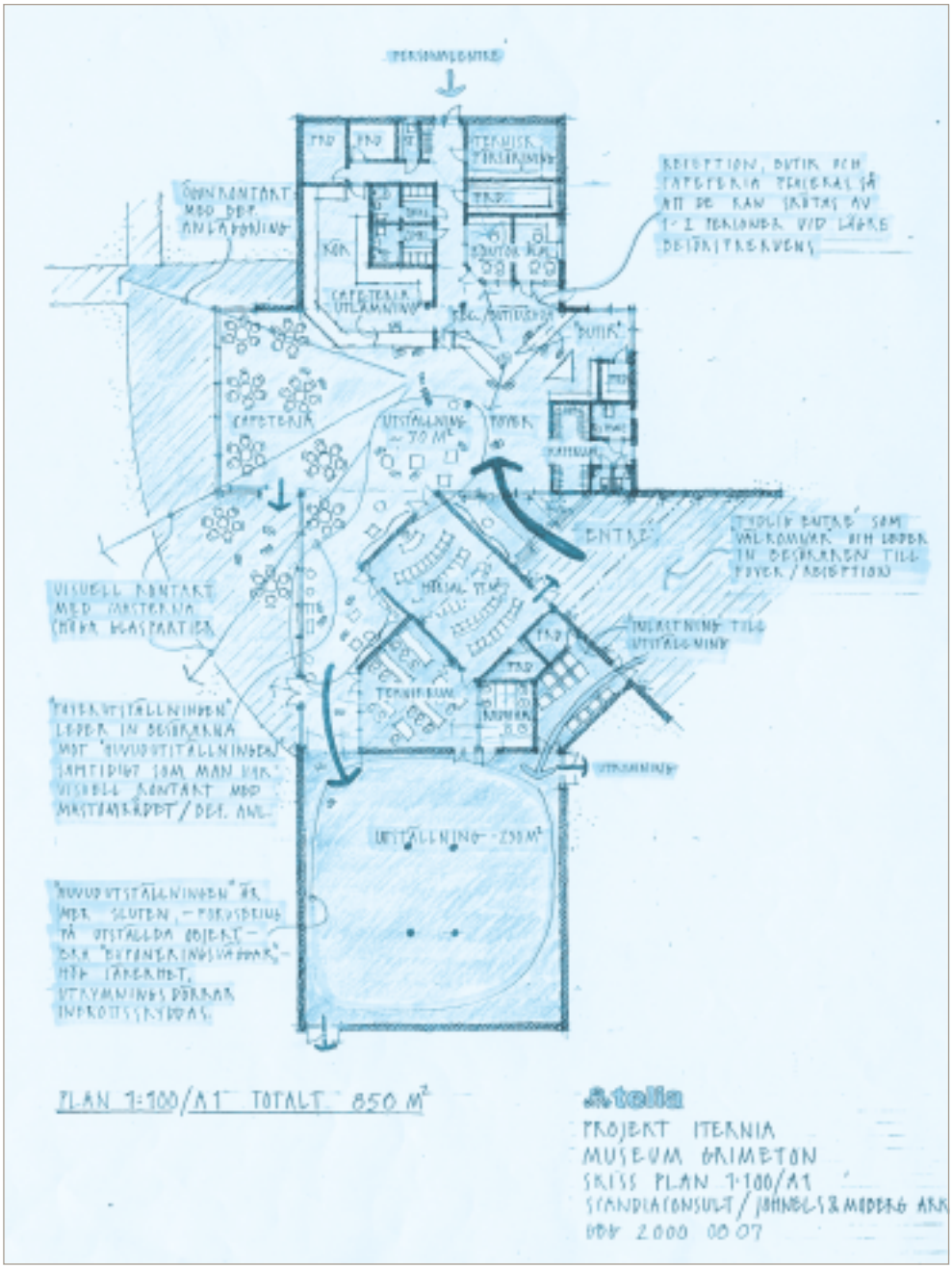

Planritning ur "Programförklaring för ITERNIA Grimeton-Radio-Center" presenterad 2000 av Telia Mobile AB och Länsstyrelsen Halland.

De övriga fyra var dotter eller hustru till de män som arbetet här. De har förstås inte varit opåverkade av arbetet utan fått rätta sina liv därefter. T.ex. ensamma jular, oregelbundna eller inställda semestrar. De som levde i radiobyn fick en än mer kännbar påverkan eftersom chefen bodde runt knuten vilket ingav en känsla av att det egna livet kunde vara kontrollerat. Kvinnans roll i familjen och i arbetet har idag förändrats vilket givetvis är sunt och riktigt.

Men så som kvinnorna i Grimeton har levt är också ett stycke historia.

Det går inte att skriva om verksamheten på Grimeton utan att ge Hans Palmqvist stort utrymme. Under 40 år styrde han stationen vilket också var den mest sammanhållna tiden under de händelserika åren. Han var en man med benen i två olika världar. En i den lille mannens och en i den store mannens värld. Som skomakarson gör han som några andra pojkar vid den tiden: en lång klassresa. ”Tidens trappa ekar av träskor som går upp och lackskor som går ner”, beskriver Ivar Lo-Johansson den sociala mobiliteten år 1920 (5). Många män ville inte gå i sina fäders spår utan valde egna vägar. H. Palmqvist lyckades göra resan, vilket kanske inte alltid varit lätt. Många upplevde honom militärisk och med bruksfasoner, men han värnade också om sina anställda. Som tidigare skrivits i rapporten såg han till att alla fick prova på olika sysslor, förhandlade ofta om deras löner och stimulerade dem att gå vidare.

Men en stark ledning kan bara klara sig om det finns duktiga medarbetare. Eftersom H. Palmqvist inte var praktiskt lagd, kände också de anställda att de behärskade ett område som de kunde kontrollera själva. Genom att komplettera varandras kunskaper och färdigheter så kunde verksamheten bli heltäckande.

Det känns riktigt att Grimeton blivit bevarat för framtiden. En arbetsplats som kan stoltsera med radioteknikhistoria, alltifrån kommunikation med den stora, otympliga, dånande SAQ till en liten pipande apparat att stoppa i innerfickan. Målet är nästan nått; vi kan nå våra släktingar i USA, vilket kung Gustaf V invigningstalade om 1925, men hans förhoppningar om att bättre kommunikationer leder till fred här i världen har vi inte lyckats uppfylla.

Men det är en annan fråga.

Britta Nyström

P.S. Kommentarer, tillägg eller funderingar mottages gärna! Skriv till mig på adress: Britta Nyström, Kulturkontoret, Borgmästaregatan 6, 434 32 Kungsbacka eller maila: britta.nystrom@kungsbacka.se

Källhänvisningar

I den ordning de nämns i texten:

1. Grimetons minnesutgåva – Norén
2. Att färdas i Halland – Hallands bildningsförbund 1988
3. Varbergs-Posten – november 1946
4. Två dagar – bilaga i Göteborgs-Posten 2 december 2000
5. Modärna tider, Den långa vägens män – Frykman, Löfgren m.fl. 1985

Arkivmaterial från Radiostationen Grimeton

Intervjuer av anställda – se informantlista, bilaga 1

Bilaga I

Informanter

Agrell, Carl-Emil	* 1909	
Almqvist, Britt	* 1922	
Almqvist, Robert	* 1919	✞ 2001
Alvarsson, Erik	* 1938	
Andersson, Britt	* 1926	
Andersson, Dagny	* 1926	
Andersson, Erik	* 1905	
Andersson, Gunnar	* 1920	✞ 2001
Andersson, Lennart	* 1927	
Bengtsson, Sture	* 1938	
Bertilsson, Allan	* 1913	
Bertilsson, Bertil	* 1940	
Bertilsson, Lennart	* 1946	
Börjesson, Marianne	* 1925	
Dagås, Bengt	* 1934	
Hjalmarsson, Helge	* 1926	
Håkansson, Gunnar	* 1911	✞ 2001
Johansson, Alvar	* 1909	
Johansson, Bo	* 1932	
Johansson, Kenneth	* 1938	
Johansson, Kjell	* 1947	✞ 2001
Nilsson, Hans	* 1936	
Nilsson, Inga-Carin	* 1944	
Nilsson, Stellan	* 1945	
Ohlson, Ernst-Arvid	* 1934	
Olsson, Helge	* 1918	
Olsson, Mats	* 1945	
Oskarsson, Alf	* 1938	
Palmqvist, Gunnar	* 1944	
Svensson, Bo	* 1940	
Svensson, Ingemar	* 1945	

Bilaga II

Varbergstrakten med detaljbild av Grimeton (infällt))

Bilaga III

Frågelista för intervjuer på Grimeton våren 2000

Inledning

Datum, plats, syfte, mitt namn

Uppgifter om informanten

Namn
Födelseår
Bostad
Familj
Bakgrund, skolor
Vad arbetade din far med?
Arbetsår på Grimeton
Arbetsuppgifter
Tidigare arbetsplats

Starten på Grimeton

Vilket år började du?
Vem anställde dig?
Hur många var ni på arbetsplatsen?
Vilka var dina första arbetsuppgifter?
Hur var arbetstiden?
Raster och ledighet?
Vet du något om Grimeton från 1920-talet (före bygget, under bygget, vid starten)?

Sociala miljön

Hur såg det ut invändigt/utvändigt/utrustning (när du började)?
Hur var arbetsmiljön (bullrig, smutsig etc)?
Hur var arbetsklimatet?
Vad hände på rasten/rasterna?
Umgicks ni privat?
Umgicks ni på fritiden?
Har det varit omsättning på personal?
Hur var fördelningen män/kvinnor?
Fanns det hierarkier?
Hade ni några förmåner?

Arbetets gång

Vilka olika arbetsuppgifter har du haft?
Kan du beskriva en arbetsdag?
Hade du arbetskläder?
Hur utvecklades dina arbetsuppgifter (jämfört med stationens utveckling)?
Fick du chans till utbildning e dyl?
Har du kunnat påverka ditt arbete?
Blev arbetsuppgifterna lättare med tiden eller tvärtom?
Reste du i arbetet?
Vilka olika arbetsuppgifter fanns på stationen (under din verksamma tid)?
Vad hade stationen för arbetsuppgifter (extern verksamhet, vart sände ni)?
Vilka har de olika ägarna varit?
Var det omorganisationer?
Hur ställde ni er till det?

Speciella händelser

Vad hände under Andra världskriget?
Någon annan speciell händelse du tyckt varit viktig?
Vilken nyhet var viktigast eller störst inom utvecklingen (tycker du)?
Vad har varit roligast?
Har det funnits sabotage?
Finns det någon händelse du helst vill glömma?

Omgivningen runt Grimeton

Hur uppfattades Grimeton av omgivningen (bygget, Andra världskriget mm)?
Hade man status om man arbetade här?
Berätta om stationsbyn!
Hur var uppmärksamheten från massmedias håll?
Finns det några gamla myter om stationen?
Har strålningen påverkat människor eller växtlighet och djur?
Finns några undersökningar om detta?

Grimeton idag

Vad händer på stationen idag?
Vad gör du som pensionär?
Är du med i föreningen Alexander? Vad gör den?
Vad vill du bevara till ”eftervärlden”?

Övrigt

Bilaga IV

Kostnadsberäkning av byggnationen, utdrag ur journal

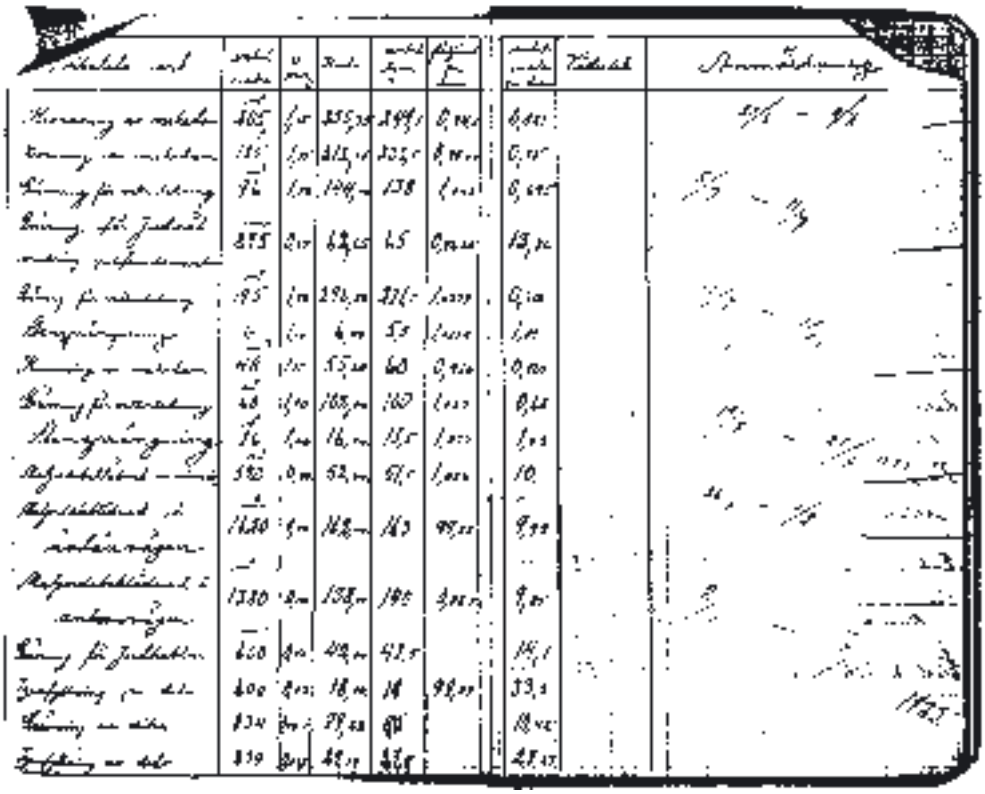

Bilaga V

Recept på brottkopplingsfett

Recept för brottkopplingsfett.

Fårtalg	1.6 kg	x 2	=	3.2 kg
Trâcement	1 "	x 2	=	2 "
Bivax	6.5 hg	x 2	=	1.3 "
Stenkolstjära	6.2 hg	x 2	=	1.24 kg

Maskinjournal

RADIOSTATIONEN GRIMETON

Långvågssändare L 1

..dagen den / 19

Aggregat nr

Tid	Rumstemp.	Luftgaptemp.	Vattentemp In	Vattentemp Ut Gen.-sida	Vattentemp Ut Motorsida	Oljetemperatur In	Huvudmotor Motorsida	Huvudmotor Gen.-sida	Växellåda Motorsida Motor	Växellåda Motorsida Gen	Växellåda Gen.-sida Motor	Växellåda Gen.-sida Gen.	Generator Motorsida Bär-lager	Generator Motorsida Kam-lager	Generator Gen.-sida Bär-lager	Generator Gen.-sida Kam-lager	Antennströmmål I. II el. III	Omf. 125 V	Oml. 500 V A el. B	Pumpar I. II el. III	Fläkt I el. II	Tryck Olja	Tryck Vatten	Vätskemätstånd Stam-mätstånd Vätske-höjd cm	Vätskemätstånd Komp-mätstånd Vätske-höjd cm	
0.30																										
1.30																										
2.30																										
3.30																										
4.30																										
5.30																										
6.30																										
7.30																										
8.30																										
9.30																										
10.30																										
11.30																										
12.30																										
13.30																										
14.30																										
15.30																										
16.30																										
17.30																										
18.30																										
19.30																										
20.30																										
21.30																										
22.30																										
23.30																										

Tid	Maskin- och aggregatbytan. Ref. anmärkningar m m.

Grimeton den / 19

Radiotelegrafist.

Bilaga VI

Maskinjournal

OVAN
Vid masternas fötter trivs sommarens flora. Här har Dagny Andersson plockat blommor så länge hon kan minnas. Foto från 1970-talet.

FRAMSIDA VÄNSTER
Matpaus högt ovan jord. Ivar Olsson och Oscar Svensson på 1930-talet. Fotograf okänd.

FRAMSIDA HÖGER
Bo Johansson skrapar rost på 1950-talet Foto: Bengt Rylander.

LÄNSSTYRELSEN HALLAND

POST	301 86 Halmstad	TELEFON	035 - 13 20 00
BESÖK	Slottsgatan 2, Halmstad	TELEFAX	035 - 10 75 48
E-POST	lansstyrelsen@n.lst.se	INTERNET	www.n.lst.se